

RASPRAVE INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE 36/1 (2010.)

UDK 811.163.42'374"18"
811.163.42-05 Kristijanović, I.
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 22. VII. 2010.
Prihvaćen za tisak 7. X. 2010.

Barbara Štebih Golub

Nada Vajs Vinja

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-Zagreb
bstebih@ihjj.hr
nvajs@ihjj.hr

ANALIZA PRIREČJA (SPRICHWÖRTER) IGNACA KRISTIJANOVIĆA

U radu se analizira poglavlje *Sprichwörter – Prirečja* iz Kristijanovićeve *Anhanga*, aneksnog rječnika dodanog njegovoj *Grammatik der kroatischen Mundart*. *Prirečja* sadrže kajkavsku paremiološku građu s njemačkim ekvivalentima koja se analizira s obzirom na njezine izvore i leksikografsku obradbu. Pokazuje se da osim poslovice rječnik sadrži i frazeme i kolokvijalne izraze. Posebna se pozornost posvećuje semantičkoj analizi poslovice i naznačuje na koji se aspekt ljudskog života pouka i poruka odnose.

1. Uvod

Ignac Kristijanović (1796.–1884.) posljednji je veliki kajkavski pučki prosvjetitelj¹ i borac za kajkavski književni jezik. Svojim je radom nastojao oplemeniti kajkavštinu kojom se služio i koju je žilavo branio sve do svoje smrti.

Promatrano kroz onovremenu društvenu prizmu i vrijeme pritisaka germanizacije i mađarizacije te pripremanja ilirskoga pokreta od 1830. do 1848. i uvođenja književnoga jezika štokavske osnovice zadivljuje stav Ignaca Kristijanovića kao jednog od najžešćih protivnika iliraca. Suprotstavljao se uvođenju jedinstvenoga jezika i imena za sve Slavene. U svojim člancima *Nekaj*

¹ Vatroslav Kalenić metaforički ga naziva »posljednji Mohikanac književne kajkavštine«, v. Vince 1978: 214.

o horvatskom jeziku (1848.) i *Jošće nekaj o horvatskom jeziku* (1849.) ustaje protiv ilirskih »novotarija« ne dovodeći u pitanje jedinstvo hrvatskoga naroda i jezika. On se pita: »Ali – je li se z zgubičkom svojega pravoga imena i jezika, kojega se takrekuć z materinskim mlekom jesmo navčili govoriti, ter z prijemanjem tudjega imena i jezika more obderžati i občuvati ime, i narod, i narodnost? – je li se dapače ovem načinom ne izdaje vse, kaj pod ovem i z ovem imenom je našega?« (1848: 115) i zaključuje da se prihvaćanjem tuđega, tj. ilirskoga, imena i jezika ne mogu »obderžati i občuvati ime, i narod, i narodnost« (*ibid.*). O. Šojat (1963: 73) smatra da je Kristijanović imao dva cilja: prosvjećivanje puka i uzdizanje narodnoga jezika. Vodeći se prosvjetiteljskim idejama, izdaje *Danicu zagrebečku* koja svojom kvalitetom nadmašuje sve dotadašnje kalendare,² prevodi Sveto pismo, koje fragmentarno također objavljuje u *Danici*, i Ezopove basne, a narodni jezik uzdiže na višu razinu izdajući gramatiku kajkavskoga književnog jezika *Grammatik der kroatischen Mundart* 1837. godine i aneksni rječnik, *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart*, tri godine poslije. I *Danicu* i svoju slovnici Kristijanović izdaje u drugoj, najplodnijoj fazi svojega djelovanja koju upravo obilježava prosvjetiteljski i filološki rad, da bi se potkraj života ponovno okrenuo nabožnoj literaturi.³

2. O slovnici

U svojoj slovnici *Grammatik der kroatischen Mundart* (1837.) Kristijanović daje gramatički opis književnoga kajkavskog jezika koji se metodologijom i terminologijom ne razlikuje od onodobne hrvatske gramatičarske tradicije. U uvodu slovnice Kristijanović navodi kome je ona u prvome redu namijenjena (vojnicima, poslovnim ljudima, svećenstvu) i potanko objašnjava zašto je poznavanje *horvatskoga* jezika poželjno, ako ne i nužno: »Savršeno znanje jezika nužno je svakome tko je, bilo kao privatna ili kao javna osoba, u stalnim poslovnim kontaktima s narodom. Osim toga, ljubav prema materinskom jeziku jedno je od glavnih obilježja horvatskoga nacionalnoga karaktera i Horvat je nepovjerljiv prema svakome s kim bi trebao stupiti u poslovne odnose ako ovaj ne govori njegov jezik koji je mogao naučiti, jer će takvu osobu uvijek smatrati ili preponosnom da bi naučila jezik ili će je pak smatrati netaalentiranom da nauči jezik – no u svakom slučaju smatrat će je nedostojnom povjerenja. Suprotivo tome, i

² Tijekom 18. st. pučki su kalendari u sjeveroistočnoj Hrvatskoj kontinuirano izlazili (Đ. Rapić, J. Lipovčić, E. Pavić, M. Lanosović, I. A. Brlić) i utjecali na stvaranje hrvatske čitateljske publike, tj. imali su ulogu prosvjećivanja.

³ V. Šojat 1963: 69.

Horvat je iskren, otvoren i dvostruko srdačan prema onome tko je, osobito ako ima visoki položaj u crkvenoj ili svjetovnoj vlasti, smatrao vrijednim truda naučiti hrvatski jezik. Koliko bi se loših postupaka moglo izbjeći poznavanjem jezika naroda u čijoj se sredini živi i djeluje, i kolikih bi neugodnosti, koje najčešće nastaju zbog međusobnog nepovjerenja uzrokovanog nepoznavanjem jezika, čovjek mogao biti pošteđen. Ali poznavanje hrvatskog jezika pruža još veliku prednost da njime niste ograničeni samo na Horvatsku, već ga se može primijeniti i u udaljenim krajevima. Jer Horvati nisu nevažan rod Slavena čiji se jezik i vladavina prostiru trima dijelovima svijeta, Europom, Azijom i sjevernom Amerikom te ukupno posjeduju devetinu Zemljine površine» (Kristijanović 1837: XII–XIII).⁴

Kristijanovićeva je Gramatika ponajprije namijenjena učenju *horvatskoga* jezika, a u skladu s tom tradicijom i aneksni rječnik⁵, *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart* (1840.) koji je osmišljen kao dodatno pomagalo za učenje književne kajkavštine (danas bismo rekli da je riječ o pravom konverzacijskom priručniku) i zbog toga se ubraja u tzv. praktičnu leksikografiju.⁶

3. Aneksni rječnik

Anhang ili aneksni rječnik ima 260 stranica i sastoji se od šest dijelova:

1. U prvom dijelu, *Sammlung der notwendigsten Wörter* (1–139), koji je zamišljen kao rječnik u oba smjera, donosi se izbor najnužnijih riječi obrađenih u A) hrvatsko-kajkavskom (1–79) i B) njemačko-kajkavskom (80–139) – upravo zato Kristijanović taj dio i naslovljuje *Zbirka najnužnijih riječi*.

2. Drugi dio, *Verschiedene sprichwörtliche Redensarten* (140–160) sadrži različite idiomatske izraze, poštapalice, konverzacijske fraze.

3. Treći dio, *Sprichwörter – Prirečje* (161–186) bit će predmetom ovoga rada.

4. Četvrti dio, *Gespräche im Umgange zur Übung im Kroatisch-Reden und zur Erlangung der Geläufigkeit in der kroatischen Sprache* (187–222) donosi oglede razgovora koji se vode u pojedinim prigodama (*med dvemi gosponi, med dvemi priatelimi, od vremena*).

5. Peti dio, *Vermischte Erzählungen* (223–238), sadrži pripovijetke, uglavnom poučnoga karaktera, prikupljene iz različitih izvora (anegdote, priča o Aleksandru Velikome, Diogenešu, basna o cvrčku i mravu).

⁴ Prijevod B. Š. G.

⁵ O onodobnoj aneksnoj leksikografiji v. Gostl 1998., Ptičar 1990.

⁶ Putanec 1998: 30.

6. Šesti dio, *Verschiedene Briefe* ili *Listi* (240–260) ogledno navodi različite vrste pisama (pismo prijatelju, pismo brata sestri, sina roditeljima) pisanih samo na kajkavskome.⁷

4. Izvori za *Prirečja*

Budući da je predmetom naše analize u ovome radu treći dio Kristijanoviće-va *Anhanga*, tj. poglavlje koje on naslovljuje *Sprichwörter*, odnosno *Prirečja*, valja ustanoviti moguće izvore iz kojih je crpio građu za svoj rječnik.

Prikupljanje paremiološke građe duboko je ukorijenjeno i u starokajkavskoj tradiciji. Tako primjerice postoji jedna Frankopanova rukopisna zbirka aforizama *Sentencije vsakojaske* kojih ima 116.⁸ Frankopan je čitao latinske klasike i bilježio aforizme u namjeri da stvori zbirku hrvatskih poslovice, ali sve je ostalo nedovršeno. U tim je sentencijama izražavao misli koje i danas u nešto modificiranom obliku postoje u narodnim poslovicama, tipa: *Tko pod drugim kopa jamu, koncu padne i on va nju*⁹ ili *Pas ki vnogo laje, rane ne zavdaje*.¹⁰ Sentencije je pisao u vrijeme svojega tamnovanja, pa poneke svjedoče o odrazu njegova raspoloženja, kao ova u kojoj kao da sam sebe tješi: *Ki se za nesrićom dobra pak dobavi, prošastno trpljenje oni čas pozabi*.

Paremiološku građu nalazimo inkorporiranu i u djelima starokajkavske leksikografije, u Belostenčevu¹¹ (npr. s. v. *bat*: *ne ga bata sverhu zlata, ov železna tere vrata*; s. v. *concordia*: *složnost iz maleh velika spravlja, nesložnost velika na mala razpravlja*; s. v. *fur*: *spoznat će tat tata, kot svoga vsaki brata; tat se zna zakriti, da ga gdo ne vuhiti*; s. v. *hiža*: *svoja hiža, svoja volja, drugem drugih naj bu bolja*; s. v. *domovina*: *vsakomu domovina onde i de mu je dobro*; s. v. *gače*: *koji dobro gač ne veže, rad gusto nje poteže*; s. v. *muž*: *nevredno se muž poveda komu žena zapoveda*; s. v. *razum*: *razum misli, razum sudi, ali sreća najveć prudi*; s. v. *riba*: *riba iz glave smerdi*; s. v. *roža*: *pod rožum kaj je odkrito, v sercu naj bu zakrito*; s. v. *žena*: *teško hiže gde ne žene, razmej dobre i poštene*) i Jambrešićevu rječniku (s. v. *nix*: *lice gledeč jesi svetec, ar je lepo tve deržanje, znutra pak si merzek tepec, dojde negda vsem na znanje*; s. v. *nubo*: *ne ču ženi zamuž iti, ar podložen nemrem biti, nejdu zamuž same žene, ar i zamuž idu muži, ki su slugi svoje žene*; s. v. *deliro*: *poglavarstva pomamljenja, pod-*

⁷ Više o strukturi rječnika i drugim pojedinostima v. Štebih 2002.

⁸ Ježić 1921: 67–70.

⁹ U Kristijanovića: *Koji pod drugem jamu kopa, sam vu nju opade*.

¹⁰ Kasumović (1912: 89): *Pas koji (mnogo) laje ne ujeda*.

¹¹ Više o Belostenčevim poslovicama v. Kolenić 1997.

ložnikov su vmorenja) gdje njihovo donošenje uglavnom nije opravdano samo leksikografskim razlozima, već se želi dati šire kulturološko značenje.

Na prijelazu 17. u 18. st. Pavao Ritter Vitezović izdaje kalendare u kojima objavljuje mnogobrojne stihovane izreke koje je ispisivao iz raznih izvora ili ih je pak sam osmislio. Godine 1703. objedinjuje ih u knjižici *Priručnik aliti razlika mudrosti cvitje* (1703.).¹²

Poznato je da su se autori starih hrvatskih gramatika često nadovezivali jedni na druge, pa čak i jedni od drugih preuzimali čitave dijelove. Kristijanović tu nije iznimka. Uostalom, on i sam na naslovnici svoje gramatike daje otisnuti napomenu da je ova „neu bearbeitet“, tj. prerađena, a u uvodu ističe da se koristio već izdanim djelima te ni ne tvrdi da je njegova slovnica originalni, autor-ski uradak. Strukturom svoje slovnice, pa i dodavanjem aneksnoga rječnika on se nadovezuje na tradiciju koja u ono doba već postoji u Hrvatskoj.

Stoga sve slovnice objavljene prije Kristijanovićeve gramatike mogu predstavljati potencijalne poticaje i izvore za izradbu njegova djela. Usporedbom Kristijanovićeve gramatike s drugim kajkavskim gramatikama (Vitkovićeve rukopisna gramatika *Gründe der kroatischen Sprache*, 1779., Kornigova *Kroatische Sprachlehre oder Anweisung für Deutsche, die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründlich zu erlernen, nebst beigefügten Gesprächen und verschiedenen Übungen*, 1795., Matijevićeva *Horvatska gramatika oder kroatische Sprachlehre*, 1810., Jezičnica *horvatsko-slavinska za hasen Slavincev i potreboču ostaleh stranskoga jezika narodov*, *Kroatisch-Slavische Sprachlehre zum Nutzen der Slavonier und Gebrauche der übrigen auswärtigen Nationen* J. Đurkovečkoga 1826.) i štokavskim gramatikama (Starčevićeva *Ričoslovica*, 1812., Brlićeva *Grammatik der Illyrischen Sprache*, 1837., Relkovićeva *Nova slavonska i nimačka gramatika*, 1767.), nastojali smo utvrditi koje su od njih mogući uzori Kristijanovićevoj gramatici, odnosno je li Kristijanović svoj *Anhang* oblikovao po uzoru na koji aneksni riječnik iz starijih hrvatskih slovnica. Budući da neke od spomenutih gramatika ni nemaju aneksne rječnike (Kornigova, Starčevićeva, ona Đurkovečkoga), dok se aneksni rječnici drugih (Vitkovićeve, Relkovićeve) uvelike razlikuju od Kristijanovićeve, isključili smo ih kao moguće uzore.

Kristijanovićev *Anhang* osobito smo pomno usporedili s Brlićevim aneksnim rječnikom, i to s obzirom na dva aspekta – na strukturu rječnika i primijenjene leksikografske postupke te s obzirom na građu rječnika, konkretnije na poslovice uključene u rječnik. Naime, sam Ignat Alojzije Brlić u svome

¹² U naslovu Vitezović upotrebljava metaforu mudrosti cvitje, što u uvodu i sam objašnjava u poredbi: »*pririchi jesu vsakom govorenju kakono cvitje med travom*« (str. IX).

pismu Ljudevitu Gaju od 23. 12. 1837. tvrdi da se Kristijanović obilno poslužio njegovim djelom te pita: »Kako Vam se dopada Kristijanovićeve Grammatika? – ne pozivajući se na izvor mlogo me je oplinjao; nek mu bude, ali sram ga bilo!!!«¹³

Budući da je Brlićeva gramatika također pisana „für Teutsche“, odnosno riječ je o gramatici namijenjenoj učenju „ilirskoga“ jezika,¹⁴ rječnik koji joj je dodan namijenjen je ponajprije olakšavanju učenja jezika. Rječnik je slične strukture kao i Kristijanovićev. Naime, nakon aneksnoga njemačko-hrvatskoga rječnika (295–315), ustrojenoga prema semantičkim gnijezdima,¹⁵ slijedi dio *Redensarten* u kojem se donose različite komunikacijske fraze podijeljene na 39 cjelina (konverzacija o vremenu, o zdravlju, za doručkom...), a potom uzorci 12 razgovora (gospodar i sluga; gospodar, gospoja i sobarica; mati i kći...). Na str. 360. do 362. navode se *verschiedene Redensarten und Ausdrücke / različite porekli i izreci* (*es ist mir schwer angekommen – teško mi je palo; er wird gleich böse – taki uzavrije; er hat sich in den Kopf gesetzt – metnuo si je u glavu; die Henne legt Eier – kokoš nese jaja*). Dok je u spomenuta četiri dijela ishodišna strana bila njemačka, u sljedeća dva dijela, *Naričja* i *Poslovice*, ishodišna je strana hrvatska. *Naričja* obuhvaćaju 29 frazema i poslovice koje nisu donošene po abecednom redu. Uz hrvatski frazem ili poslovicu najčešće se ne donosi njemački ekvivalent, već se samo objašnjava njihovo značenje (*On se u to tako razumije kao magarac u kantar. Kao zec u bubanj. – Er ist in diesem Stückchen ein unerfahrener (ungeschickter) Mensch.; Lakome oči pri pogaci. – Er will mehr verzehren, als er verdauen kann.; Ima kao u žabe dlaka. Er hat gar nichts.*). Brlić je kao *naričja* klasificirao i mnoge frazeme koje Kristijanović klasificira kao poslovice (*slušaju se ko pas i mačka; on će bit bogat, kad bude pas rogat; mačku u vreći kupiti*). Na stranama 363. do 367. Brlić donosi 93 poslovice koje nisu poredane po abecedi i pri objašnjavanju značenja ne rabi tako raznolike leksikografske postupke kao Kristijanović: za „ilirsku“ poslovicu donosi ili njemački ekvivalent ili jednu rečenicu kojom opisuje njezino značenje. Samo u jednom slučaju donosi po dvije hrvatske i njemačke istoznačnice (*sila boga ne moli / sila kola lomi – Not bricht Eisen / Not kennt kein Gebot*). Usporedbom dvaju korpusa poslovice, Brlićeva i Kristijanovićeve, ustanovili smo da se podudaraju u 49 jedinica, što znači da su podudarne i hrvatska i nje-

¹³ Citirano prema Šojat 1963: 79.

¹⁴ Brlić se u nekim pojedinostima i ne slaže s Gajem, a u svojoj gramatici zapravo opisuje jezik zasnovan na govoru brodskog Posavlja i na slavonsko-posavskoj staroštokavskoj akcentuaciji, v. Pranjković 1999: 171.

¹⁵ Rječnik sadrži 39 gnijezda kao što su *Najpotrebitije riči, Svit i istočaji, Dob, Duhovne časti, Svitovne časti, Kriposti duševne*).

mačka strana, dakako s jasnim dijalektalnim različitostima, štokavskima i kajkavskima (*ali je gladek kaj i hrastova kora – gladak kao rastova kora; boljši je dober glas, neg zlati pas – bolji je dobar glas, nego zlatan pas; pogađaju se kak pes i maček – slušaju se kao pas i mačka*). Da Kristijanović nije preuzeo Brlićev rječnik poslovice (premda ga je vjerojatno poznao te mu je ovaj možda i bio uzorom), zaključujemo na temelju nekoliko elemenata: a) Kristijanović u nekim slučajevima donosi poslovice koje se ne preklapaju u potpunosti ni s Brlićevima ni s navedenim njemačkim ekvivalentima (npr. za njemačko *Jugend ist nicht Tugend* Brlić kao ekvivalent donosi *mladost je ludost*, a Kristijanović *mladost norost, starost žalost*); b) za istu njemačku poslovicu Brlić i Kristijanović donose posve različite hrvatske poslovice (npr. za njemačko *der Apfel fällt nicht weit vom Stamme* Brlić bilježi *neće vočka ispod debla*, a Kristijanović čak nekoliko sinonimnih poslovice, *iver ne opada dalko od klade / kaj god mačka rodi, vse za miši hodi / kaj mačka rodi, rado miše lovi / kaj se od mačke rodi, vse po miši gleda / kakov rod, takov plod*); c) Kristijanovićev je leksikografski postupak bitno sustavniji (donošenje po abecedi) i napredniji (v. 5.).

Poznato je da je na Kristijanovića uvelike utjecao njegov ujak Tomaš Mikloušić: od izbora svećeničkoga zvanja, preko njegova društveno-prosvjetiteljskoga rada, izdavanja kalendara pa sve do stavova o jeziku. Slijedeći poziv biskupa Vrhovca,¹⁶ kao i svoj primarni cilj – obrazovanje i uzdizanje puka – Mikloušić je u narodu prikupljao mudre izrjeke i objavio ih u svom *Izboru dugovanj vsakoverstneh* pod naslovom *Prirečja horvatska* 1821., gdje donosi 278 poslovice ili izrjeka.

Po uzoru na ujaka, koji je izdavao *Stoletni kalendar*, i sam Kristijanović 1834. pokreće vlastiti kalendar, *Danica zagrebečka*, koji izdaje do 1850. Osnovna je Kristijanovićeva težnja bila da u *Danici* u duhu kajkavskih kalendara objavljuje razne priloge važne za praktičnu uporabu u svakodnevnome životu, poučnu literaturu¹⁷ za prosvjećivanje širokih pučkih masa. Stoga u *Danici* od 1836. do 1840. kontinuirano izdaje i narodne poslovice. Tako već u broju za 1836. na stranicama od 80. do 91. donosi paremiološku građu. Pri tome za poslovice na stranicama od 80. do 84. kaže da je riječ o onima koje je »blaženopokojni i vekivečnoga spomenka vredni domorodni pisec Tomaš Mikloušić, negda stenjevečki, potlam jastrebarski plebanuš, vu svojem *Izboru dugovanj vsakoverstneh*, leto 1821. van danem, popisana ostavil«. Dio paremiološke građe objavljene u *Danici*, točnije 58 poslovice, izravno je preuzet od Mikloušića, a

¹⁶ 26. lipnja 1813. M. Vrhovac svećenstvu upućuje poziv da prikuplja narodno blago (riječi, poslovice i narodne pjesme), usp. Vince 1990: 214.

¹⁷ Stolac 2003.

drugi je dio poslovice, koje naslovljuje *Priričja horvatska*, crpio iz raznih kajkavskih izvora ili ih je sam prikupio.

Poslovice objavljene u *Danici* preuzima i u *Anhangu*, ali im dodaje još osamdesetak poslovice preuzetih od Mikloušića (nabrojimo samo neke: *ako medved ima meda, ima ga i kam deti*; *bolje je tebi da su ti ljudi jalni, nego da te miliju*; *čiji je beržeši konj, toga je i divojka*; *dober sused, pol življenja*; *gde je sreča, nije pameti*; *kad slepec slepca vodi, v jamu obodva opadu*), kao i one koje je sam prikupio.

5. Opis *Prirečja*

Prije no što pokušamo formalno i sadržajno analizirati Kristijanovićev inventar poslovice, zanimljivo je utvrditi uporabu riječi *prirečje* i varijanata u kajkavskome književnom jeziku, a i šire.¹⁸ Sam naziv *prirečje* Kristijanović ne spominje u svojem rječniku (*Zbirka najnužnijih riječi*) kao ni njem. *Sprichwort* u njemačko-hrvatskome dijelu. U *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (RHKKJ) nalazimo potvrdu za *prirečje* u Mikloušića (*prirečja horvatska*) te u Jambrešićevu rječniku s. v. *sententia*. U RHKKJ¹⁹ za semantizam ‘mudra misao’, ‘izrečka’, ‘poslovica’ pojavljuju se ovi varijantni leksemi: *preričje*, *prirečka*, *pri-rič*, *priričje*, *proričje*, što je kalk prema lat. *proverbium*, a isti semantizam nalazimo i u drugim samostalnim leksemima i svezama: *izgovor*, *mudri izgovor*, *općinski izgovor*, *spametni izgovor*, *izrečka*, *mudrizgovor*, *mudrozgovor*, *mudrorečje*, *navadni govor*, *navadno govorenje*, *reč*, *navadna reč*, *općinska reč* te *zgovor*.

Razmotrimo ustrojstvo rječnika kajkavskih poslovice s obzirom na kajkavske poslovice u odnosu na ekvivalente. Dakle, u dijelu rječnika naslovljenom *Sprichwörter* Kristijanović donosi 496 kajkavskih paremiologizama, tj. poslovice,²⁰ poredanih abecednim slijedom s obzirom na prvu riječ, a na de-

¹⁸ S terminološkoga gledišta, zanimljivo je da Vitezović u svojem rukopisnom rječniku, koji je završen negdje oko 1700. g. (v. Ritter Vitezović: 2000. i 2009.), osim naziva *pririč* ima i nazive *prirička*, *pritač*, *prislova*, *prislovje*, *prislovka*, *mudra rič*, *rič*, *rička*, *svistna beseda*, opisi: *kratko a mudro govorenje* koji se pojavljuju pod sljedećim latinskim natuknicama: *Adagium*, *Apophtegma*, *Gnoma*, *Paroemia*, *Proverbium*, *Sententia*, *Symbolum*. U naslovu, vidimo da Vitezović upotrebljava i metaforu *mudrosti cvitje*, što u uvodu i sam objašnjava u poredbi: »*pri-riči jesu vsakom govorenju kakono cvitje med travom*« (str. IX).

¹⁹ Navedena mreža sinonima ne može se naći u tiskanome dijelu rječnika (v. *Literatura / Rječnici*), ali obrađena se građa nalazi u programu *sofilex* u koji se upisuje leksikografska obradba Rječnika i koji omogućuje povezivanje svih varijantnih leksema, sinonima, ustaljenih sveza ili kolokacija koji označuju pojam *mudre izrjeke*, *poslovice*.

²⁰ Zasada cijeli njegov inventar nazivamo poslovicama, kao što je u naslovu i naznačeno, a tek ćemo poslije u analizi vidjeti da se među njima nalaze i izrazi koji se ne mogu striktno svrstati u poslovice. O klasifikaciji paremiološkoga gradiva, v. Kekez 1996: 47.

snoj su strani uglavnom njemački ekvivalenti, ali mogu biti i različita objašnjenja ili kombinacija jednoga i drugoga. Potankom analizom ekvivalencija može se utvrditi sljedeće:

1. Uz kajkavsku se poslovicu²¹ donosi ekvivalentni njemački paremiologizam,²² npr.:

ako ne curi, bar kaplje – wenn es nicht rinnt, so träfelt es doch;
bliže je rubača tela neg haljina – das Hemd ist mir näher als Rock;
boljši je dober glas, neg zlati pas – guter Ruf ist mehr wert als Gold;
čez jedno vuho nuter, čez drugo van – es geht zu einem Ohr ein, zum anderen aus;
človek obrača, a Bog oberne – der Mensch denkt, der Gott lenkt;
tati veliki slobodno hode, a manjši se obešaju – kleine Diebe hängt man, grosse lässt man laufen;
vrag ne spi – der Teufel schläft nicht; vsaki početek je težek – ein jeder Anfang ist schwer.

2. Uz kajkavski se paremiologizam ne donosi njemački ekvivalent, već se značenje kajkavskoga objašnjava, parafrizira ili se opisuje situacija u kojoj se rabi, npr.:

ali je gladek kaj i hrastova kora – er ist ein grober Mensch;
bi moči na njem lahko v Zagreb odjahati – pflegt man zu sagen vom Messer, das nicht geschliffen ist;
boljše da terbuh pukne, neg da to ostane – sagt man, wenn jemanden zum essen nötigt;
človek od kolca i konopca – ein Mensch, der aufgehängt zu werden verdient;
dal bi rubaču iz sebe – er ist ein seelenguter Mensch;
gospodari kak pes v konopljah – er wirtschaftet schlecht;
hodi kakti megla prez vetra – d. h. einer der sehr langsam geht;
iz mala se pozna tern koji će bosti – man verbleibt in seinem späteren Alter, wie man sich in der Jugend zeigt;
kokoš vodu pije, a Boga gleda – mit Bedacht handeln;
sudec mora obodva vuha jednaka imeti – d. i. der Richter muss nicht parteisch sein;

²¹ U radu se Kristijanovićeve primjeri donose u transkripciji.

²² Za dodatnu analiza prve skupine, v. niže.

veksi sem na stoječ – stehend bin ich größer, pflegt man zu sagen, wenn uns der Platz zum Sitzen angetragen wird;

znam da mu ide Filip Jakop – sagt man zu demjenigen, der in Ängsten ist.

3. Uz kajkavski se paremiologizam ili izraz donosi odgovarajući njemački, ali se i dodatno pojašnjava značenje i uporaba kajkavske jedinice, npr.:

koji istinu guda, z gudalom ga po perstih biju – wer die Wahrheit geigt, den schlägt man den Fedelbogen an den Kopf, d. i. die Wahrheit hört man nicht gern;

laže kad zine / laže kad vusta odpre / laže kak da bi orehe tukel – er lügt ohne Scheu, er lügt wie ein Zahnbrecher).

4. Uz kajkavski se navodi i njemački ekvivalent istoga semantizma, ali drugačije konceptualizacije, i donosi se latinska poslovice, npr.:

koji neće čuti, naj čuti – ein Esel muss geprügelt werden / Narren muss man die Kolbe laufen – Phrix plagis emendatur;

siromak človek gotov Cigan – Not lässt sich leicht verführen – infida custos castitatis necessitas;

več mu je za vratom smert – dein Brot ist schon gebacken – hora ruit, mors adest;

vsaki Cigan svoju kobilu hvali / vsaki Židov svoju robu hvali – ein jeder Krämer lobt seine Ware – laudat venales, qui vult extrudere merces; vsakome svoje po volje je najbolje – einem jeden gefällt das Seine / einem jeden Lappen gefällt seine Kappen – suum cuique pulchrum;

vu tom germu leži zec – es gehört mehr dazu, als Brot essen – hic labor hoc opus;

z ludske mošnje živeti – andern auf Brod sitzen – aliena vivere quadra;

zna kakti Otecnaš – er weiss es so gut, als seinen Namen – scire aliquid tanquam digitos suos.

5. Donose se po dvije inačice bilo kod kajkavskoga bilo kod njemačkoga paremiologizma, npr.:

človek kaže v mladosti, kakov će biti v starosti – jung gewohnt, alt getan; wie das Häschen, so der Has;

ki si ne da dopovedati, ni mu pomoči / ki neće čuti, mora čutiti – dem nicht zu raten ist, ist auch nicht zu helfen;

sila tere kola / sila železo tere – Not bricht Eisen;

tiha voda brega podjeda – stille Wasser sind gerne tief / gründen tief;

vleci / meči pesju tacu na stol, ona neće neg pod stol – auf seine alte Springe kommen / die Natur läßt sich nicht ändern.

Unutar prve skupine, gdje se donosi uglavnom ekvivalent na njemačkome, na temelju strukturalne ekvivalencije moguće je razlikovati nekoliko podvrsta:

a) između kajkavskoga i njemačkoga paremiološkoga iskaza postoji potpuna ekvivalencija (kao da je kalk prema njemačkome):

ako ne curi, bar kaplje – wenn es nicht rinnt, so träfelt es doch;

čez jedno vuho nuter, čez drugo van – es geht zu einem Ohr ein, zum anderen aus;

deca i bedaki istinu govorišu – Kinder und Narren reden die Wahrheit;

jedna lastovica ne čini protuletja – eine Schwalbe macht noch keinen Sommer;

jede kak da vre tri dni ne bi kruha videl – er ißt, als wenn er schon drei Tage kein Brot gesehen hätte;

jeden Židov ne čini sejma – ein Jude macht doch keinen Markt;

b) između kajkavske i njemačke poslovice postoji djelomična ekvivalencija:

ako vlečeš oca do praga, budu te tvoji sini čez prag sunuli – wenn du deinen Vater bis zur Türschwelle schleppst, werden dich deine Kinder über dieselbe hinausstoßen;

bled je kak i canjek / stena – er ist blaß wie ein Toter;

boljši je dober glas, neg zlati pas – guter Ruf ist mehr wert als Gold;

dober sused pol življenja – guter Nachbar ist der beste Schatz;

gladen želudec, dobar sokač – Hunger ist der beste Koch;

jajce hoče več znati neg kokoš – das Ei will klüger sein als die Henne;

dobra misel pol zdravja – ein gutes Gemüt, macht halbe Gesundheit aus;

c) značenjska i uporabna ekvivalencija postoji, ali je na razini izraza riječ o konceptualno drugačije postavljenom njemačkom izrazu:

ako ima medved meda, ima ga i kam deti – gibt Gott den Hasen, so gibt er auch den Wasen;

bi ga rada z kože stirati – er möchte ihm die Haut über die Ohren ziehen;

bi rad mahom zletel – fliegen wollen eher die Feder gewachsen sind;

dobi sukna na čerleni lajbec – er wird Gassen gejagt;

dok imaš vodu, melji – Pfeiffen muss man schneiden, wenn man im Rohr sitzt;

ide kak da bi ga gdo z prutom gonil – er läuft als wenn er den Markt ver-säumt hätte.

Zanimljivi su slučajevi u kojima Kristijanović kajkavskoj poslovice ili izričaju ne daje odgovarajući njemački ekvivalent, iako on postoji, nego opisuje značenje: tako primjerice uz *bi ga dobro po smert poslati* ne donosi njemačku frazu *er ist nach dem Tode zu schicken*²³, nego donosi samo objašnjenje »er ist nicht zu erwarten«; ili frazem *bi Kristušu pete odgrizel* tumači »sagt man von einem Betbruder, einer Betschwester«, iako postoji gornjoaustrijski ekvivalent *er beißt Hergott die Füße ab*.²⁴

6. Analiza *Prirečja*

Nakon prethodnoga poglavlja, u kojem smo opisali ustrojstvo rječnika kajkavskih poslovice te osvrta na značenje riječi *prirečje*, valja nam utvrditi što se doista nalazi na lijevoj, kajkavskoj, strani paremiološkoga rječnika.

Sudeći prema naslovu u Kristijanovićevu bi se popisu trebale nalaziti samo poslovice, no vrlo je lako ustanoviti da u korpusu osim poslovice, koje su doista i najzastupljenije, nalazimo i izričaje ili frazeme te kolokvijalne izraze.

6. 1. Poslovica ili sentencija na figurativan način izražava istinu o nekom ljudskom iskustvu te se obično smatra dijelom narodne predaje. Međutim, mnoge "narodne" poslovice izvorno su nastale u doba klasičnih grčkih i latinskih pisaca, a velik ih broj vuče korijene i iz Biblije, posebice Staroga zavjeta (u tekstu naznačeno uz poslovice kraticom bibl.) te se one kao zaokružena misao i mudrost stoljećima prenose i najčešće kalkiraju u gotovo svim europskim jezicima (u bilješkama se navode semantičke paralele u drugim europskim jezicima).

Poslovica, dakle, na metaforički način izražava pučku mudrost, često vrlo konzervativnu, temeljenu na svakodnevnom životnom iskustvu.²⁵ Služi za slikovito izražavanje misli i stava o nekom događaju, pothvatu ili čijim osobinama. Poslovica obično ima dugu povijest i nosi u sebi ostatke prošlih vremena, no ona i dalje zauzima važno mjesto u suvremenom jeziku, nadasve onome govornome. Poslovice imaju jaku kulturološku dimenziju i govornici ih rabe u komunikacijskim situacijama kao svima poznate referencije, u zaokruženim, krat-

²³ V. <http://www.operone.de>

²⁴ V. <http://www.operone.de>

²⁵ Svaka poslovica, kratka maksima, sentencija ili mudra izrjeka koja se temelji na iskustvu može koga poučiti ili učiniti ga boljim, misao je Abbé Prévosta (1697.–1763.), autora romana *Manon Lescaut*; poslovica je duh jednoga i mudrost svijua, misao je engleskoga političara Johna Russella, poznatog kao Lord Russell (1792.–1878.).

kim rečenicama, posebna ritma, često s rimom, što omogućuje lakše pamćenje (*brada kaže jarca, ne pako mudraca; od devet na krevet, ob pete na pete; na glavi kinč, v glavi nič; kaj god mačka rodi, vse za miši hodi; kaj karvan vali, to mu merha fali; kakov rod, takov plod; koji ne vaga, je prez blaga; gde človek ne more, onde Bog pomore; prez penez nigdo knez; kaj ima svet sada skrito, bude jednoč vsem očito; nemaju trave verti protiv smerti*). Poslovica se može definirati i kao kratka, jezgrovita, referencijama bogata izrjeka. Po strukturi – u obliku rečenice – i uporabi poslovice je najbliži aforizam koji je kratak oblik jednostavne i duhovito izrečene tvrdnje ili sažete misli, sa svojstvima paradoksa, kojemu se obično zna autor.

Poslovice je zanimljivo analizirati na njihovoj semantičkoj razini, tj. prema tome na koji se aspekt ljudskoga života pouka i poruka odnose. Riječ je ponajprije o ljudskoj prirodi, ljudskim odnosima, društvenim odnosima, ljudskim sposobnostima i sudbini. Unutar svakog pojmovnoga polja nalaze se različite teme.²⁶

6. 1. 1. Ljudska priroda

U okviru ljudske prirode općenito, posebno se mogu istaknuti teme egoizma, iskrenosti / neiskrenosti, skromnosti / rasipnosti, pohlepe, snalažljivosti, odvažnosti, škrtosti / rastrošnosti, poštenja / nepoštenja, nasljednih osobina, tvrdoglavosti, strpljivosti, navike, vjerovanja.

općenito

dobra misel, pol zdravlja ‘u životu je važno biti optimist’

koliko ljudih, toliko čudih ‘ljudi su različiti’

nikom ni na čelu napisano kakov je ‘dok se čovjeka ne upozna, ne može se znati kakav je’

poznaj se ptica (lesica) po repu (lat. *cauda de vulpe testatur; ex auribus cognoscitur asinus*)²⁷ ‘kaže se kada se želi naglasiti da se predvidjelo čije ponašanje, želje, namjere’²⁸

poznaj se ptica po perju (lat. *ex pennis cognoscitur avis*) ‘kaže se kada se želi naglasiti da se predvidjelo čije ponašanje, želje, namjere’

²⁶ Osim semantičke podjele poslovice, uz svaku se u najkraćim crtama donosi i njezino značenje koje upućuje na situaciju u kojoj se upotrebljava.

²⁷ Usp. franc. *l'oiseau se connaît aux plumes*; tal. *gli asini si conoscono a basti*; njem. *den Esel erkennt man an seinen Ohren*; polj. *poznaj patka po pierzu*.

²⁸ U ovome se korpusu nalaze poslovice u kojima variraju neki leksemi a značenje je posve isto, no one se navode svaka za sebe jer imaju odgovarajuće ekvivalente u drugim jezicima.

pticu je poznati iz popevke (lat. *ex pennis cognoscitur avis*) ‘kaže se kada se želi naglasiti da se predvidjelo čije ponašanje, želje, namjere’

tiha voda brega podjeda ‘kaže za nekoga koji je samo prividno miran, samozatajan, a zapravo je prodoran i uvijek postiže željeno’

vsaki po sebi sudi ‘zaključivanje o tuđim postupcima polazeći od sebe’

zercalo jesu oči koje kažu serdca moči (lat. *quid frons vellit oculi sciunt; imago animi vultus, indices oculi*) ‘u očima se odražava stanje duše’²⁹

egoizam, samoljublje

ki se sam hvali, mala mu je cena ‘ako tko vrijedi, onda ga drugi trebaju hvaliti’
ljubav se počimlje od sebe ‘u ljudskoj je prirodi da čovjek misli prvo na sebe’

sova senici spoganja ‘kaže se kada tko ismijava tuđe mane koje i sam ima’³⁰

vsaki svoju bradu gladi ‘u ljudskoj je prirodi da čovjek misli prvo na sebe’

vsaki zna gde ga čižma tišči (lat. *certius ipse scio quo me calceus urit*) ‘svatko zna samo za svoju bol’³¹

vsakom svoje, po volji je najbolje (lat. *suum cuique pulchrum*) ‘svatko smatra da je njegovo najbolje’

iskrenost / neiskrenost

detca i bedaki istinu govoriju ‘djeca su uvijek iskrena’³²

kaj človek trezen misli, rad ono pijan včini ‘kad se čovjek napije, kaže što zapravo misli’

ki obeće zlate gore, malo koga on pomore ‘ako tko puno obećava, malo će toga učiniti’

koji istinu guda, z gudalom po perstih biju ‘nitko ne voli čuti istinu’

od česa serdce je puno, vusta preobiljuju ‘čovjek govori o onome što mu je na duši’

²⁹ Usp. engl. *the eye is the mirror of the soul*; njem. *das Auge ist der Seele Spiegel*; tal. *l'occhio è lo specchio dell'anima*; rus. *glaza – zerkalo duš*.

³⁰ Usp. engl. *the pot calls the kettle black*; njem. *ein Esel schimpft den anderen Langohr*; franc. *un âne appelle l'autre rogneux*; tal. *il ciuco dà del bue all'asino*.

³¹ Usp. engl. *everyone knows best where the shoe pinches*; njem. *jeder weiß am besten wo ihn der Schuh drückt*; franc. *chacun sent mieux où le soulier le blesse*; tal. *ognuno sa dove la scarpa lo stringe*.

³² Usp. engl. *children and folls tell/speak the truth*; niz. *een' ezel kent men aan zijne ooren*; franc. *la vérité sort de la bouche des enfants*; španj. *los niños y los tontos dicen la verdad*; tal. *i matti ed i putti dicono il vero*.

skromnost / rasipnost

ako ne curi, bar kaplje ‘treba biti zadovoljan s malim’

bolje je ikaj kak nikaj ‘treba biti zadovoljan s malim’

kaj je preveč ni nit z kruhom dobro ‘ni u čemu ne valja pretjerivati’

kak se moreš odeti, tak se pretegni ‘treba živjeti u skladu sa svojim mogućnostima’³³

ni vsaki dan Božić ‘treba biti skroman’

novo sito se na klin (za stram) meče, a staro se i pod postelj hita ‘treba biti skroman’

preveč ne mogu nit kola voziti ‘valja u svemu biti umjeren’

rajši danas pišče, neg k letu kokoš ‘treba biti zadovoljan s onim što se ima, a ne težiti nedostižnome’³⁴

rajši denes tele neg zutra kravu ‘treba biti zadovoljan s onim što se ima, a ne težiti nedostižnome’

vidla je žaba gde kovač potkava konja, pa je i ona zdigla nogu ‘kaže se za nekoga tko nekritički pokušava oponašati nekog drugog’

vnogo germļavice, malo dežđa ‘nepotrebno oko čega stvarati strku, paniku’

vnogo kriča, malo vune (lat. *multum clamoris parum lanae*) ‘nepotrebno oko čega stvarati strku, paniku’³⁵

vsaki Cigan svoju kobilu hvali (lat. *laudat venales, qui vult extrudere merces*) ‘svatko smatra da je njegovo najvrjednije’³⁶

vsaki naj pred svojum hižum pomeče ‘ne treba se miješati u tuđi posao’

vsaki Židov svoju robu hvali ‘svatko smatra da je njegovo najvrjednije’

pohlepa

česa ni, nit ga car ne trebuje ‘ono za što se ne zna, ne može se ni željeti’

³³ Usp. engl. *cut your clock according to your cloth*; njem. *man muss sich nach der Decke strecken*; franc. *il faut faire selon la jambe le bas*.

³⁴ Usp. engl. *a sparrow in hand is worth more than a vulture flying*; njem. *ein Sperling in der Hand ist besser, als ein Taube auf dem Dache*; niz. *beter eene musch in de hand dan een kraan op het dak*; franc. *alouette en main vaut mieux que grue qui vole*; tal. *meglio è fringuello in mano che lo tordo in frasca*; španj. *mas vale pájaro en la mano, que buitre volando*; polj. *lepszy wróbel w reku, jak cietrzew na seku*.

³⁵ Usp. engl. *great cry and little wool*; njem. *viel Geschrei, wenig Wolle*; franc. *beaucoup de caquet et peu d'effet*; tal. *molto rumore e poca lana*.

³⁶ Usp. engl. *every potter praises his own pot*; njem. *jeder Krämer lobt seine Ware*; franc. *chacun mercier portera son panier*; tal. *ogni prete loda le sue reliquie*.

česa oko ne vidi, serdce ne želi ‘ono za što se ne zna, ne može se ni željeti’
gde je meso, tam su psi ‘pokvareni ljudi koriste tuđu nesreću’
ki dežda beži, rad v mlaki leži ‘nastojeći izbjеći jednu nevolju, upada se u drugu’
s kem gdo već ima, s tem već želi ‘ljudi su neskromni, pohlepni’

snalažljivost, lukavost

čiji je beržeši konj, toga je i divojka (lat. *cui fortuna favet, sponsa petita manet*) ‘tko prvi iskoristi priliku, taj dobiva’³⁷

dok goruče, nek se železo tuče (lat. *dum ferrum candet, cudere quemque decet*) ‘treba iskoristiti priliku’³⁸

dok imaš vodu, melji ‘treba iskoristiti priliku’

kakvo življenje, takva smert ‘svatko ima sudbinu onakvu kako je živio’

ki pita dalko zajde ‘uvijek treba pitati ako se ne zna’

koji Cigana hoče vloviti, mora Cigana pred luknju deti ‘ako se želi koga nadmudriti, valja koristiti njegovo oružje’

kopriva ne pozebe ‘zlo se ne dešava zlim ljudima’

na svoj melin vodu obračati ‘okretati situaciju u svoju korist’

z pitanjem je moči dalko zajti ‘uvijek treba pitati ako se ne zna’

zločest miš koji samo jednu luknju ima (lat. *mus non uni fidit antro*) ‘uvijek treba imati više rješenja za neku situaciju’

odvažnost, upornost

koji kuči, njemu se odpre ‘tko je uporan taj nešto i postigne’

*koji ne vaga, je prez blaga*³⁹ ‘odvažnima i sreća pomaže’

koji polekše / po malo ide, dalje zajde (lat. *festina lente* ‘žuri se polako’, moto pripisan caru Augustu, lat. pisca Svetonija) ‘uporno, smireno do konačnoga cilja’

³⁷ Usp. engl. *fortune gains the bride*; njem. *wer das Glück hat, führt die Braut heim*; franc. *le plus heureux l'emporte*.

³⁸ Usp. engl. *(You must) strike the iron while it is hot; make hay while the sun shines*; njem. *man muss Eisen schmieden, solange es glüht; man muss kaufen, wenn es Markt ist; man muss Heu machen, wenn die Sonne scheint; man muss Pfeile schneiden, während man im Rohr sitzt*; franc. *il faut battre le fer pendant qu'il est chaud; il faut tourner le moulin lorsque souffle le vent*; tal. *bisogna battere il ferro finché è caldo; bisogna cogliere il frutto quando è maturo; bisogna far legna quando si taglia il bosco*.

³⁹ *Vagati* ovdje ne znači ‘mjeriti što na vagi’, što je uobičajeno značenje u kajkavskome, već je riječ o *lažnom prijatelju* prema njem. *wagen*, što znači ‘riskirati’. Njemačka poslovice glasi *wer nichts wagt, gewinnt nichts*, no sam Kristijanović u dvojezičnom dijelu *Anhanga* ne donosi ni kajkavsko *vagati*, ni njem. *wagen*.

konj rita / konj se ritče pak ga vendar podkiju ‘tko je uporan, taj nešto i postigne’

ne more hrast na jen mah past (lat. *non uno ictu arbor cadit*) ‘u sve treba uložiti trud’

pusti kokoš na jarek i sloga se prime ‘zlu se valja oduprijeti u početku’; ‘što se započne, mora se i dovršiti’⁴⁰

škrtoš / rastrošnost

koji nerad da, lahko spričavanje najde ‘škrta osoba lako nađe izgovor da što ne da’

koji redko seje, bu redko žel ‘ako se škrto uloži, malo se i dobije’

koji skupo seje, bude skupo žel (bibl.) ‘ako se škrto uloži, malo se i dobije’

ne more vuk biti sit i koza cela ‘ne može se živjeti u obilju, a da se ništa ne troši’⁴¹

poštenje / nepoštenje

kak pravo, tak zdravo ‘najbolje je biti iskren’⁴²

kak se posudi, tak se vraća ‘isto se vraća istim’

koji pod drugem jamu kopa, sam vu nju opade ‘isto se vraća istim’

krivičen penez sto drugeh iz žepa spravi ‘ono što je stečeno na nepošten način ne vodi dobromu’

krivično blago nema teka ‘ono što je stečeno na nepošten način ne vodi dobromu’

krivičnomu blagu, tretji odvetek naj se ne veseli ‘ono što je stečeno na nepošten način ne vodi dobromu’

neče strela v koprivu / neće v koprivu tresnuti ‘lošem, nepoštenom čovjeku se ne će desiti ništa loše’

prilika čini tata ‘teško je odoljeti prilici’

⁴⁰ Iz kajkavske je poslovice teško odrediti točan smisao, ali prema njemačkim ekvivalentima, što ih donosi Kristijanović, dvije su uporabe: *das Feuer muss man löschen, ehe es unters Dach kommt*; i *wer A sagt, muss auch B sagen*, dok latinska poslovice koju također navodi: *principiis obstasero medicina paratur, cum mala per longas invalere* znači ‘zlo (bolest) treba suzbijati u nastanku da ne bude prekasno kad uzme maha’.

⁴¹ Danas ova poslovice ima mnogo širu uporabu i značenje, otprilike ‘ništa se ne može postići bez ulaganja, kompromisa, žrtve i sl.’, dok je prema njem. tumačenju: *mann kann nicht gallant leben, und dabei nichts verzehren*, u kajkavskom to značenje suženo.

⁴² Poslovice koje uče da je u životu najvažnije poštenje nalazimo u: engl. *honesty is the best policy*; njem. *ehrlich währt am längsten*; franc. *c’est avec l’honnêteté qu’on va le plus loin*; španj. *honra y provecho no caben en un saco*; tal. *chi va diritto non fallisce strada*.

pusto mleko i psi loču ‘treba paziti na svoj imetak’

siromak človek, gotov Cigan (lat. *infida custos castitatis necessitas*) ‘siromašan se čovjek lako navede na zlo’

nasljedne osobine

človek kaže v mladosti, kakov će biti v starosti ‘od malih se nogu vidi kakav će tko biti’

gde ga ni, ni ga nit vzeti (lat. *de nihilo, nihil*) ‘ako se nema urođeni talent, ne može se ni steći’

*iver ne opada dalko od klade*⁴³ ‘djeca nasljeđuju mnoge osobine roditelja’

iz mala se pozna tern koji će bosti ‘od malih se nogu vidi kakav će tko biti’

kade ga ni videti, ni ga ni vzeti ‘ako se nema urođeni talent, ne može se ni steći’

kaj god mačka rodi, vse za miši hodi ‘djeca nasljeđuju mnoge osobine roditelja’

kaj karvan vali, to mu merha fali (lat. *aequilla non nascitur rosa*) ‘djeca nasljeđuju mnoge osobine roditelja’⁴⁴

kaj mačka rodi, rado miše lovi ‘djeca nasljeđuju mnoge osobine roditelja’

kakov rod, takov plod (lat. *non nascitur ex malo bonum; non potest arbor mala fructus bonos facere* – Seneka) ‘djeca nasljeđuju mnoge osobine roditelja’

lisastom konju se lista ne izbriše ‘djeca nasljeđuju mnoge osobine roditelja’

vleci – meči pesju tacu na stol, ona neće neg pod stol ‘ne može se kod nekoga postići ono što on nije u stanju’

zagod začme žgati, kaj kopriva ima ostati ‘od malih se nogu vidi kakav će tko biti’⁴⁵

tvrdoglavost

dve tverde glave, nikaj dobra ne obave ‘ne valja biti tvrdoglav; u životu valja činiti i kompromise’

⁴³ U ostalim jezicima usp. varijantu s “jabuka”: lat. *non procul a proprio stipite poma cadunt*, njem. *der Apfel fällt nicht weit vom Stamm*; engl. *the apple never falls far from the tree*; šved. *applet faller inte långt ifrån trädet*; franc. *la pomme ne tombe jamais loin de l'arbre*; polj. *niedaleko pada jabłko od jabłoni*; madž. *nem esik az alma messze a fájától*; najslbličnija kajkavskome je tal. *il ramo somiglia al tronco*.

⁴⁴ O tome da djeca nasljeđuju mnoge osobine roditelja govore: njem. *ein guter Baum bringt gute Früchte*; franc. *au fruit on connaît l'arbre*; tal. *da cattiva pianta non nasce mai buon frutto*.

⁴⁵ Usp. engl. *it early pricks, that will be a thorn*; franc. *on voit d'è où l'épine veut poindre*; njem. *das fängt früh an zu brennen, was eine Nessel bleiben soll*; tal. *se sarà rosa, fiorirà, s'ella ha spina pugnèrà*.

ki se ne da dopovedati, ni mu moči pomoći ‘ne može se pomoći onome tko ne prihvaća savjet’

ki neće čuti, mora čuti ‘tko ne želi prihvatiti savjet, često snosi posljedice’
ni moči zid z glavom predreti ‘ništa se ne postiže silom’

zadovoljstvo

kaj hasni med čez steklo lizati ‘ne valja samo promatrati, treba i probati’

strpljivost, staloženost

koji čeka, dočeka ‘strpljivost se nagrađuje’

koji hoće imati jajce, kokodakanja mora terpeti ‘da bi se što postiglo, valja što i pretrpjeti’

koji more priterpeti, vse mu dobro hoće iziti ‘u svemu treba imati strpljenja’

koji nema v glavi, mora v petah imati ‘uvijek treba biti promišljen, staložen’

navika

kaj se mladenec v mladosti navči, onoga se v starosti derži ‘od mladosti se stječu navike’

od česa sit, od toga debel ‘kad se mnogo jede, od toga se i deblja’

vsigde je dobro, ali doma je najbolje ‘kod kuće je najbolje’

vjerovanje

gde človek ne more, onde Bog pomore (bibl., lat. *auxilium Christi venit ad nos tempore tristi*) ‘u najtežim se situacijama čovjek obraća Bogu’.⁴⁶

6. 1. 2. Ljudski odnosi

Ljudski se odnosi ogledaju kroz cijeli niz isprepletenih osjećaja (ljubav), odnosa (obitelj, prijateljstvo), uvriježenih ljudskih vrijednosti (čast, moral, iskrenost) te ih je teško preciznije odrediti, stoga je ova podjela vrlo uvjetna:

općenito

bolje je tebi da su ti ljudi jalni, nego da te miluju ‘bolje da su ti drugi zavidni, nego da te sažalijevaju’⁴⁷

⁴⁶ Usp. engl. *God comes at last, when we think he is farthest off*; dan. *Guds hielpe er näst, naar angest er meest*; franc. *a barque désespérée Dieu fait trouver le port*; španj. *Á barca desesperada Dios halla puerto*; tal. *quando la paura è grande l'aiuto di Dio è più vicino*.

⁴⁷ Latinska poslovice *melius est invidia urgere quam commiseratione deplorare*, koja se pripisuje Talesu ili Pindaru prisutna je i u engl. *better be envied than pitied*; njem. *besser beneidet als bemitleidet*; franc. *il vaut mieux faire envie que pitié*; tal. *meglio essere invidiati che compatiti*.

kak seješ, buš žel ‘koliko se u što uloži, toliko se i vrati’⁴⁸
kak si sejal, tak buš žel ‘koliko se u što uloži, toliko se i vrati’
kakva setva, takva žetva ‘koliko se u što uloži, toliko se i vrati’
kakva služba, takva plaća ‘koliko se u što uloži, toliko se i vrati’
kesno se je po smerti za grehe kajati ‘za sve treba misliti navrijeme’
kratko veselje, dugo večput čini terplenje ‘za sve treba misliti navrijeme’
melin melje kaj mu naspe ‘na grubost se reagira grubošću’
ne pehaj v govno ko samo od sebe smerdi ‘ne valja se miješati u neugodne situacije, odnose i sl. da ih se dodatno ne pogorša’
za deždom neje treba kepenka ‘za sve treba misliti navrijeme’

ljubav

kade ni istinske ljubavi, ni nit prave vernosti ‘samo je u pravoj ljubavi moguća vjernost’
ljubav ima tri jezike ‘prava se ljubav ne može sakriti’
kaj iz serdca ne izhađa, k serdцу ne dohađa ‘samo se iskrenošću i ljubavlju može postići isti odnos kod drugih’

obitelj

ako vlečeš oca do praga, budu te tvoji sini čez prag sunuli ‘kako se ti odnosiš prema svojim roditeljima, tako će se i tvoja djeca odnositi prema tebi’
dvoja detca, dva veliki grehi ‘djeca nose brige i probleme’
majka kčerku kara, a snehi prigovara ‘prigovor upućen drugome može se odnositi i na tebe’

prijateljstvo / neprijateljstvo

dober sused pol življenja ‘važno je imati dobrog susjeda’
gde je serda, je i milošča ‘nakon svađe dođe i do pomirenja’
istina rađa nazlob ‘nitko rado ne čuje istinu’
koji se po sebe ne pozna, pozna se po pajdašu ‘čovjek se obično druži s ljudima koji su mu po nečemu slični’
prijatelov vu sili 100 lehko stane na 1 lot ‘čovjek u teškoj životnoj situaciji jedva nađe i jednog pravog prijatelja’

⁴⁸ Usp. engl. *as you make your bed, so you must lie upon*; njem. *wie die Saat, so die Ernte*; franc. *on recueille ce qu'on a semé*; tal. *chi mal semina, mal raccoglie*; *secondo che si coltiva, il campo rende i frutti*; polj. *jak zasiejesz, tak będziesz żać*; slov. *kakoršna setev, taka bo žetev*.

sumljivost prijateljstva čemer ‘sumnjičavost nagriza prijateljstvo’
vsakoga gosta je tri dni dosta ‘u gostima treba ostati što kraće’

iskrenost / neiskrenost

blizu cirkve, dalko od Boga ‘odlaženje u crkvu ne mora značiti iskrenu vjeru’
istina ne išče zagovora ‘istina govori sama za sebe’
koji je bliže cirkve, k meši zadnji dojde ‘odlaženje u crkvu ne mora značiti iskrenu vjeru’

čast

čast je časti vredna (lat. *honor vult honorari*) ‘dobro se uvijek vraća dobrim’⁴⁹

pesje lajanje ne čuje se v nebo ‘časnomo čovjeku ne mogu naškoditi zli jezici’

moral

boljši je dober glas neg zlati pas ‘bolje biti pošten nego bogat’⁵⁰
koji se med poseje meša, svinje ga pojedu ‘treba birati svoje društvo’
kozla vertljarom postaviti ‘uzeti krivu osobu za kakav posao’
za roge vežeju se voli, a za jezike ljudi ‘poštenom se čovjeku vjeruje na riječ’

zahvalnost / nezahvalnost

doklam prosi, zlata vusta nosi, kada vrača, herbet obrača ‘lako je primati dobro, ali ga treba i uzvratiti’

nezvan došel, nepošten pošel ‘ljudi su nezahvalni’.

6. 1. 3. Društveni odnosi

Odnosi koji se razvijaju u društvu višeslojni su i nije ih lako odrediti prema temama. Općeniti odnos prema onome što se događa na relaciji čovjek → društvo, i obrnuto, čovjeka u samoobrani često potiče na ironiju i slikovito izražavanje. Društveni se odnosi ogledaju i u sljedećim temama: moć, bogatstvo, rad, uspjeh, pravda, rat:

⁴⁹ Usp. franc. *l'honneur vaut l'honneur*.

⁵⁰ Poslovice je francuskoga podrijetla: *bonne renommée vaut mieux que ceinture dorée*. Naime, za vladavine Filipa Lijepoga sve su žene morale nositi pas. Često su pojasevi bili vrlo bogato ukrašeni zlatom, no upravo su žene koje su željele naglasiti svoju čestitost nosile skromne pojase.

općenito

bliže je rubača tela neg haljina (lat. *tunica proprior pallio est*, Plaut) ‘misli-ti u prvom redu na sebe i sebi bliske ljude’⁵¹

gusta služba, redka halja ‘česta promjena posla ne donosi veliku korist’

jednaki jednakomu rad ‘čovjek se obično druži s ljudima koji su mu po ne-čemu slični’

kaj ima svet sada skrito, bude jednoč vsem očito (bibl.) ‘svaka se tajna na ovome svijetu prije ili poslije otkrije’⁵²

kaj prosiš, z mirom prez straha nosiš ‘što isprosiš, to je onda stečeno pošteno’

koji bolje maže, bolje vozi ‘podmićivanje se isplati’

koji krade, njega glade iron. ‘krađa se ne kažnjava, dakle isplati se’

koji maže, mu kaže iron. ‘podmićivanje se isplati’

koji se derži pravice, ne doji kravice ‘ako si pošten, ne možeš se obogatiti’

koji se med poseje meša, svinje ga pojedu ‘treba birati svoje društvo’

ne puši gde te ne peče ‘ne treba se miješati u tuđe stvari’⁵³

po noći je vsaka krava černa ‘u mraku je sve jednako’

po noći su vse mačke černe ‘u mraku je sve jednako’

prikazanomu konju ni treba zube ogledati (lat. *noli equi dentes inspicere do-nati*) ‘poklonu se ne prigovara’

riba od glave smerdi ‘zlo u društvu kreće od onih na vrhu’

ruka ruku vmiva, a obodve obraz ‘uz protekciju se bolje uspijeva u sve-mu’⁵⁴

vnogo cuckov / psov vuka zakolje (lat. *cave multos si singulos non times; multitudo canum mors leporis*) ‘gomila je opasna’

vreme vse otkriva ‘svaka se tajna na ovome svijetu prije ili poslije otkrije’

⁵¹ Usp. engl. *Near is my shirt, but nearer is my skin.*; njem. *Das Hemd ist mir näher als der Rock*; franc. *Ma chemise m'est plus proche que le pourpoint*; španj. *Más cerca está la camisa que el jubón*; tal. *Stringe più la camicia che la gonna*.

⁵² O tome da se sve tajne prije ili poslije otkriju govore i poslovice u engl. *what snow conceals, the sun reveals*; franc. *rien de si caché qui ne vienne au jour*; tal. *ciò che neve chiude, sol apre*; španj. *entre el cielo y la tierra no hay nada oculto*.

⁵³ Usp. engl. *don't put your spoon into other folk's porridge*; niz. *was di nüd brennt, so blos nüd*; franc. *ne foutez pas votre nez dans les soupes d'autrui*; tal. *non mettere bocca, dove non ti tocca*.

⁵⁴ Usp. engl. *one hand washes the other*; njem. *eine Hand wäscht die andere*; franc. *une main lave l'autre*; španj. *la una mano á la otra lava, y los dos á la cara*; tal. *una mano lava l'altra, e tutte e due lavano il viso*.

moć

kaj veliki zakriveju, mali platiti moraju ‘velike štiti položaj / moć, a mali ispaštaju za sve’

klin klina izbija ‘gruba se stvar samo grubošću rješava’

kak se igra, tak se pleše ‘moćni diktiraju sve’

moja hiža, moja volja ‘svatko je gospodar u svojoj kući’

nejdu jasle k volu, neg vol k jaslam ‘veliki diktiraju pravila’

prez penez nigdo knez ‘novac je važan’

velikaši imaju duge ruke i velika vuha ‘moćni mogu sve’

vrana vrani neće oči skopati ‘moćni (korumpirani) se međusobno pomažu’

z velikum gospodum ni dobro črešenj zobati (lat. *cum principe non pugnam dum*) ‘ne valja se miješati s moćnima’⁵⁵

od cucka vparjenoga ne se već bojati (lat. *canis mortuus non mordet*) ‘onoga koji izgubi moć, nitko se više ne boji’⁵⁶

sila Boga ne moli (lat. *necessitas non habent legem*) ‘sila ne poznaje zakona’

sila tere kola, sila železo tere ‘sila ne poznaje zakona’

bogatstvo / siromaštvo

bude bogat, kad pes rogat ‘siromah će uvijek biti siromašan’

glad oči nema ‘gladan ne bira jelo’

glad vuči delati ‘kad si siromašan, moraš raditi’

gladen želudec, dober sokač ‘gladan ne bira jelo’⁵⁷

hiža na glasu, a mačke gladne ‘o osiromašenim bogatašima’

koji nikaj nema, nikaj nemre dati ‘siromaštvo je beznadno’⁵⁸

koji vnogo prosi, malo nosi ‘treba više raditi da bi se što postiglo’

⁵⁵ Usp. engl. *those that eat cherries with great persons, shall have their eyes splinted out with the stones*; njem. *mit großen Herren ist nicht gut Kirschen zu essen*; franc. *ne mange pas des cerises avec les grands, ils t'en jetteraient la queue au visage*; tal. *non c'è da farsi un buon pasto coi signori*.

⁵⁶ Usp. engl. *dead men tell no tales*; njem. *ein toter Hund beißt nicht*; franc. *chien mort ne mord plus*; tal. *uomo morto non fa guerra*; polj. *pies zdechły nikoga nie ugąsi*.

⁵⁷ Usp. franc. *a bon goût et faim n'y a mauvais pain*; tal. *la fama hà sempre buon cuoco*; madž. *legjobb szakács az éhség*; polj. *glód stanie za kuchmistrza*.

⁵⁸ Njemačka poslovice drugačije je konceptualizirana: *wo nichts ist, hat der Kaiser das Recht verloren*.

koji zlatem oružjem vojuje, dobit će ‘tko u početku ima dobre uvjete sigurno će ostvariti ciljeve’

kupuj dok senjem terpi ‘kupovati se može dok se ima novaca’

na pognjeno drevo hodiju koze ‘kada je netko slab, onda je vrlo ranjiv’

na pognjeno drevo i koze lezeju ‘kada je netko slab, onda je vrlo ranjiv’

nevolja nema srama ‘kad si siromašan, izgubiš sram’⁵⁹

pri masni kosti se radi cucki posvade ‘ljudi se lako sukobe oko materijalnih vrijednosti’

siromaštvo ne da se skriti ‘kad je tko doista siromašan, to se i vidi’

vsako jelo on je rad koga velik tere jad ‘siromah kad je gladan ne bira jelo’

odnos prema radu, uspjehu

bu pitala zima gde je bilo leto ‘lijenost se kažnjava’

gde je mnogo bab, dete je kilavo ‘bolje je raditi sam, nego s mnogo nespretnih pomagača’

gde je mnogo rečih, malo hasne ‘bolje je prionuti na posao, nego samo pričati o njemu’, ‘ništa se ne postiže samo pričanjem, djela – ne riječi’⁶⁰

gde je mnogo sokačev, juha je preslana ‘bolje je raditi sam, nego s mnogo nespretnih pomagača’⁶¹

gde te ne serbi, ne češi se ‘ne miješaj se u ono što te se ne tiče’

kad se slanina načme, gusto se reže ‘važno je odvažiti se na prvi korak’

kaj se posudi, to ni prikazano ‘posuđeno se mora vratiti’⁶²

kakov delavec, takva i plača ‘dobar se rad primjereno i nagrađuje’

koji na dveh stolcih sedi, lahko med nje opadne ‘ne može se željeti postići istodobno dvije stvari, lako se onda sve izgubi (vrijedi i za odnose u braku, u karijeri)’

koji ne pazi, lahko zagazi ‘u životu valja biti oprezan’

krava pri gubcu doji ‘koliko se u što ulaže, toliko se i dobije’

⁵⁹ Usp. engl. *bashfulness is an enemy to poverty*; franc. *povreté abaisse courtoisie*.

⁶⁰ Usp. engl. *great cry and little wool*; njem. *viel Geschrei und wenig Wolle*; franc. *tant de bruit pour une omelette*; tal. *molto rumore e poca lana*.

⁶¹ Usp. njem. *viele Köche versalzen die Suppe*; niz. *veel koks maken onrein zuivel*; franc. *beaucoup de cuisiniers gâtent le potage*; španj. *olla de muchos mal mejida y peor cocida*; mađ. *sok szakács el sózza az étet*.

⁶² Usp. slično u engl. *postponement* (o. *postponed*) is not *abandonment* (o. *abandoned*); franc. *ce qui est différé n'est pas perdu*; španj. *no se pierde lo que se dilata*; tal. *cosa differita non è perduta*.

nova metla rada pomeče (lat. *fiat scopa bene nova singula cunctaque plena*) ‘svatko nov na kakvu položaju nastoji se iskazati’

od devet na krevet, ob pete na pete ‘u životu treba imati reda’

perva sreća, prazna vreća ‘svaki početak je težak’⁶³

peski dobljena, zlehka zgubljena ‘ono što se na nepošten način stekne, lako se izgubi’

serkati i puhati zajedno je teško ‘ne može se istodobno raditi dva posla, onda se ništa dobro ne napravi’

pravda / nepravda

sudac mora obodva vuha jednaka imeti ‘sudac mora biti pravedan’

tati veliki slobodno hode, a manjši se obešaju (lat. *parvus pendetur fur, magnus abire videtur*) ‘za moćne vrijede druga pravila’⁶⁴

odnos nadređenih i podređenih

kad mačka ni doma, onda su miši dobre volje ‘kad nema gazde onda u kući vlada raspuštenost’⁶⁵

čiji se kruh je, njegva pesem spevati se mora ‘mora se slušati onoga o kome ovisimo’

gospon od pluga, oštra je kuga ‘tko postane moćan, osvećuje se’

rat

kad je rat, nigdo nikomu brat ‘rat je okrutnost, beščutnost’

kud vojska hodi, trava ne rodi ‘rat je pun strahota’

6. 1. 4. Ljudska sposobnost

Ljude su oduvijek zaokupljale teme vezane uz ljudsku pamet, glupost, znanje, iskustvo zrele dobi kao i uz mladenačku lakomislenost:

⁶³ U njemačkom se kao ekvivalenti navode dvije poslovice posve različito konceptualizirane: *es ist noch lange nicht in dem Topfe, darinn es kochen soll; die ersten Hunde ertraenkt man gern.*

⁶⁴ U vezi s “velikim ~ malim” lopovima slika je gotovo identična u drugim europskim jezicima: njem. *kleine Dieb henkt man ins feld, die großen ins gelt, Kleine Diebe hängt man, große lässt man laufen*; engl. *little thieves are hanged, but great ones escape; one law for the rich and another for the poor*; hol. *kleine Dieven hangt men aan de keel, maar groote aan de beurs; kleine Dieven hangt men op, en groote laat men loopen*; franc. *les voleurs privés sont aux galères et les voleurs publics dans les palais; on pend les petits voleurs et on laisse là les grands*; tal. *a rubar poco si va in galera, a rubar tanto si fa carriera; l'impiccano i ladrucci, non i ladroni.*

⁶⁵ Usp. engl. *when the cat is away, the mice play*; njem. *wenn die Katze nicht daheim ist hat die Maus ihren Lauf*; franc. *quand le chat n'est pas au logis, les rats dansent sur la table.*

glupost / znanje / mudrost

brada kaže jarca, ne pako mudroznanca (lat. *barba non facit philosophum*)
‘na temelju vanjskih karakteristika ne može se zaključivati o čovjeku’

kad slepec slepca vodi, v jamu obodva opadu (Evangelje po Mateju 15, 14)
‘kada što vodi nestručna osoba, ne može biti uspjeha’

kada najbolje igra teče, obrni joj hitno pleće ‘treba znati kada prestati (o igrama na sreću)’

kak se pita, tak se odgovarja ‘kvaliteta odgovora ovisi o kvaliteti pitanja’

koji malo pita, nema mnogo odgovora ‘kvaliteta odgovora ovisi o kvaliteti pitanja’

koji muči, dva vuči ‘mudro je šutjeti’

koji pita, dalje zajde ‘mudrije je pitati nego lutati’

koji predi v melin dojde, predi melje ‘prednost za dobitak ima onaj koji prvi što učini, koji zna kako i kada učiniti’

koji rano (zagod) seje, rano (zagod) ženje ‘prednost za dobitak ima onaj koji prvi što učini, koji zna kako i kada što učiniti’

koji mnogo govori, mora mnogo znati, ali mnogo lagati ‘ako netko mnogo govori, ne znači da je pametan’

ni za svinje duha majoranska (Evangelje po Mateju 7, 6; lat. *margaritas ante porcos*) ‘ne treba trošiti vrijednosti na onoga koji to ne može ni razumjeti ni cijiniti’

starost / mladost (iskustvo / neiskustvo)

jajce hoće već znati neg kokoš ‘kaže se za mladca koji se pravi pametan’

kaj se ne zna, za tem se ne hlepi ‘onaj koji ne zna za bolje, sve mu je dobro’

koga kača vpiči, i guščera se boji ‘tko ima negativno iskustvo, biva oprezan’

koji oltara ne vidi, i peči se vklanja ‘onaj koji ne zna za bolje, sve mu je dobro’

koji se na vruće opeče, na merzlo rad puše ‘tko ima negativno iskustvo, biva oprezan’

mladost – norost, starost – žalost ‘u mladosti je čovjek lakomislen, u starosti je mudar, ali nemoćan’

ne more ptič predi poleteti dok mu perje ne zraste ‘za sve u životu treba iskustva i zrelosti’.

6. 1. 5. Ljudska sudbina

Ljudska se sudbina u poslovicama obično izražava kroz fatalističke konstatacije u smislu da čovjek vrlo malo može učiniti u vezi s onim što ga čeka u životu, odnosno da su mnoge stvari u životu (sreća, nesreća) nepredvidljive i slučajne:

sudbina općenito

čovjek obraća, a Bog oberne (poslovica: *čovjek snuje, Bog određuje/odlučuje*) ‘mnoge su stvari izvan ljudske moći’⁶⁶

i černa kokoš nese bela jajca ‘ne mora svako zlo biti samo za zlo’

i černa krava ima belo mleko ‘ne mora svako zlo biti samo za zlo’

kaj je komu suđeno, hoće biti spunjeno ‘čovjek ne može pobjeći od svoje sudbine’

kaj na vešala sudi, neće se vtopiti ‘čovjek ne može pobjeći od svoje sudbine’

kak si je presterl, tak bude spal ‘čovjek u velikoj mjeri utječe na svoju sudbinu’

kakvo življenje, takva smert ‘svatko velikim dijelom može utjecati na svoju sudbinu’

kakva su deržanja, takva su sreće danja (lat. *sui cuique mores fingunt fortunam* – Nepot) ‘čovjekova narav određuje na neki način njegovu sudbinu’

nemaju trave verti prot smerti ‘čovjek je smrtnan’

raženj pred pečenkum delati ‘raditi račun bez krčmara’, tj. ‘planirati nešto bez poznavanja svih okolnosti ili bez konzultacija s ključnom osobom’

verč ide tak dugo na zdenec doklam se potere (lat. *ad vada tot vadit urna quot ipsa cadit*) ‘samo se do neke mjere može poigravati s neizbježnim’⁶⁷

vnogo jošće za toga vode po Savi / Dravi prejde ‘za što treba još dugo, dugo čekati’

⁶⁶ Sličnu misao već nalazimo u Ilijadi (18, 328) i u Solomonovim mudrim izrječama (16, 9). Istoznačna je poslovica prisutna u mnogim europskim jezicima: franc. *l'homme propose et Dieu dispose*; lat. *homo proponit, sed deus disponit*; španj. *el hombre propone y Dios dispone*; tal. *l'uomo propone, Dio dispone*.

⁶⁷ Usp. češ. *dotud se věděrkem k studenici chodí: až mu se pozžo obrouček opukne, Dotud se žbáňken na vodu chodí, až se ucho utrhne*; engl. *of goes the pitcher to the well, but at last comes broken home; the water bottle is broken on the road to fetch the water*; dan. *kildegangen kande kommer ofte bruden hjem; krukken gaaer til kilden, til hun faaer et knæck (til loget gaaer af)*; hol. *also langhe gaet die cruuc tot water dan si briet*; franc. *tant va la cruche (pot) à l'eau qu'à la fin elle se brise; tant va le pot au puis que il quasse*; tal. *tanto va la brocca al che vi lascia il manico*.

voda nema kečke za koju bi se moći prieti ‘čovjek ne može pobjeći od svoje sudbine’

vsaki svoje sreće kovač ‘svatko velikim dijelom može utjecati na svoju sudbinu’

za sto let ni kosti ni mesa ‘sve je prolazno’

slažu se z imeni večkrat dugovanja svojem ‘iz imena se može iščitati nešto o karakteristikama nositelja imena’⁶⁸

sreća / nesreća

gde dobro, onde domovina ‘svugdje gdje mu je dobro, čovjek je kao kod kuće’

gde je sreća, nije pameti ‘u životu je važnija sreća od pameti’

iz iskre male vnogokrat veliki ogenj nastaje (lat. *accidunt ex una scintilla incendia passim*) ‘nešto neznajno može izazvati veliku nesreću’⁶⁹

kaj Bog da, to i sveci ne otmu ‘ono što čovjek postigne na pošten način, nitko mu ne može otići’

kam će vse zlo, neg na bokca ‘iza jednog nesretnog događaja obično dolazi drugi’

kam će vse zlo, neg na bogca ‘iza jednog nesretnog događaja obično dolazi drugi’

komu Bog, tomu svetc ‘kaže se za onoga koji stalno ima sreće i uspjeha’

kud god sunce hodi, kruh rodi ‘svugdje gdje mu je dobro, čovjek je kao kod kuće’

kud sunce teče, kruh se peče ‘svugdje gdje mu je dobro, čovjek je kao kod kuće’

more se i drugde kruh jesti ‘svugdje gdje mu je dobro, čovjek je kao kod kuće’

nesreća ne spi ‘iza jednog nesretnog događaja obično dolazi drugi’

nesreća nema svetka ‘nesreća je uvijek moguća’

nevolja redom ide ‘iza jednog nesretnog događaja obično dolazi drugi’

redko jedna sama nesreća dojde ‘iza jednog nesretnog događaja obično dolazi drugi’

⁶⁸ Usp. njem. *den Namen haben mit der Tat* (što navodi i Kristijanović), a ona se vjerojatno temelji na lat. *nomen est omen*.

⁶⁹ Usp. engl. *a little fire burns to a great deal of corn*; franc. *petite pluie abat grande vent*; tal. *piccola scintilla può bruciare una villa*.

vsigde se more kruh jesti ‘svugdje gdje mu je dobro, čovjek je kao kod kuće’

vuk i brojene grabi ovce (lat. *hoc tantum curamus, quantum numerum lupus*) ‘od nesreće se ne možeš zaštititi’⁷⁰

vuk ne nosi zvonca ‘nesreća dolazi nenajavljena’

za smehom velikem sledi navadno plač (lat. *extrema gaudii luctus occupat*) ‘i sreća i nesreća dio su života’

slučajnost

jedna lastovica ne čini protuletja (lat. *una hirundo non facit ver, purpureum nunquam ver sola reportat hirundo*) ‘ne može se biti siguran u nešto na temelju jedne indicije’⁷¹

jeden Židov ne čini senjma ‘ne može se biti siguran u nešto na temelju jedne indicije’⁷²

kaj je na harmici dobil, to je na malti zgubil ‘nešto slučajno dobiveno može se lako izgubiti’

kak došlo, tak prešlo ‘nešto slučajno dobiveno može se lako izgubiti’⁷³

kak dobljeno, tak zgubljeno ‘nešto slučajno, lako dobiveno može se lako izgubiti’

noć ima svoju moć ‘u mraku je sve moguće’.

6. 1. 6. Sinonimija

Budući da su ljude oduvijek zaokupljale određene životne teme, razumljivo je da se u poslovicama ista životna iskustva tematiziraju na različito slikovito izražen način, što lingvističkim jezikom znači da kao što među riječima i izričajima, tako i među poslovicama postoje **sinonimni odnosi**, dakle ista ili slič-

⁷⁰ Usp. njem. *der Wolf frißt auch die gezählten Schafe*; franc. *brebis comptées, le loup les mange*; tal. *pecore contate, il lupo se le mangia*.

⁷¹ Usp. dan. *en svale gjør ei sommer eller krage vinter ikke vaar*; engl. *one swallow makes no summer, nor one wood-cock a winter*; hol. *eene zwaluw maakt geen zomer*; šved. *en swala gör ingen sommar*; franc. *une hirondelle ne fait pas le printemps*; tal. *una rondine (un fiore) non fa primavera*; polj. *za jedną jaskółka, lato nie przychodzi*; španj. *una golondrina no hace verano*; madž. *egy fecske tavaszt nem csinál*.

⁷² Budući da Kristijanović kao njem. ekvivalent navodi *ein Jude macht noch keinen Markt*, teško je reći što je izvorna poslovice, a što prijevod ili kalk.

⁷³ Usp. češ. *jak došlo, tak prošlo*; polj. *jak sie zeszło, tak sie rozeszło*; engl. *easy come, easy go*; njem. *wie gewonnen, so zerronnen*; franc. *le gain s'en va, comme il est venu*; tal. *chi si arricchisce in un giorno è impiccato in un anno*.

na značenja i uporabe. Navodimo nekoliko primjera takvih značenjskih podudaranja:

– ‘izricanje odnosa uloženoga i dobivenoga’:

kak seješ, buš žel
kak si sejat, tak buš žel
kakva setva, takva žetva
kakva služba, takva plaća

– ‘čovjek prvo misli na sebe’:

ljubav se počimlje od sebe i
vsaki svoju bradu gladi

– ‘svugdje gdje mu je dobro, čovjek je kao kod kuće’:

gde dobro, onde domovina
kud sunce teče, kruh se peče
kud god sunce hodi, kruh rodi
more se i drugde kruh jesti
vsigde se more kruh jesti

– ‘djeca nasljeđuju osobine roditelja’:

iver ne opada dalko od klade
kaj god mačka rodi, vse za miši hodi
kaj mačka rodi, rado miše lovi
kaj se od mačke rodi, se po miši gleda
kaj karvan vali, to mu merha fali
kakov rod, takov plod
lisastom konju se lista ne izbriše

– ‘u ranoj dobi dijete pokazuje osobine koje će kasnije biti dominantne’:

človek kaže v mladosti, kakov će biti v starosti
iz mala se pozna tern koji će bosti
zagod začme žgati, kaj kopriva ima ostati

– ‘isticanje skromnosti’:

ako ne curi, bar kaplje
bolje je ikaj kak nikaj
kak se moreš odeti, tak se pretegni
ni vsaki dan Božić

*kaj je preveč ni nit z kruhom dobro
preveč ne mogu nit kola voziti*

– ‘najbolje je ako čovjek sam obavi posao’:

*gde je mnogo bab, dete je kilavo
gde je mnogo sokačev, juha je preslana*

– ‘ne valja se miješati u ono što nas se ne tiče’:

*gde te ne serbi, ne češi se
ne puši gde te ne peče*

– ‘u gladi svaka je hrana dobra’:

*gladen želudec, dobar sokač
vsako jelo on je rad, koga velik tere glad*

– ‘što se lako stekne, lako se i izgubi’:

*kaj je na harmici dobil, to je na malti zgubil
kak došlo, tak prešlo
kak dobljeno, tak zgubljeno*

– ‘pojedinačna pojava ne znači da se u što može biti siguran’:

*jeden Židov ne čini senjma
jedna lastovica ne čini protuletja*

– ‘treba biti zadovoljan s onim što se ima, a ne težiti nedostižnome’:

*rajši danas pišče, neg k letu kokoš
rajši denes tele neg zutra kravu.*

6. 2. Izričaji ili frazemi

Osim poslovice u rječniku se nalaze i frazemi ili izričaji,⁷⁴ koji se po svojoj strukturi i uporabi razlikuju od poslovice. Oni nisu gnomskoga karaktera i nisu zaokružena misao iskazana potpunom rečenicom koja stoji sama za sebe, već se kao ukrućeni slijed ili sveza riječi uklapaju u rečenicu u svim sintaktičkim funkcijama kao i obični leksemi, da bi se na metaforički način izrazio stav o kakvoj situaciji, čijoj osobini, kakvu načinu, čijem izgledu ili ljudskim odnosima. Za ra-

⁷⁴ Ovdje se ne ćemo upuštati u pojedinačne pristupe pojedinih autora u pitanju definiranja frazema jer smatramo da nema većih razilaženja u teorijskom pristupu toj problematici. Stoga upućujemo na vrijednu sveukupnu bibliografiju o hrvatskoj frazeologiji koja obuhvaća teorijske radove, rječnike (jednojezične i višejezične), doktorske disertacije i magisterije u razdoblju od 1970. do 2009. godine, v. Fink Arsovski & al.: 2010.

zliku od poslovice, frazem se u rečenici može zamijeniti ekvivalentom,⁷⁵ dok je uporaba poslovice vezana uz određeni životni kontekst, situaciju, kao “mudri” komentar, sa značenjem koje se više ili manje razumijeva iz same metafore.

Uzimajući u obzir kriterije razlikovanja izričaja od poslovice, u *Prirečju* se nalazi više od stotinu frazema (što je od ukupnoga broja jedna četvrtina) koji se u jezičnoj uporabi uklapaju u rečenicu, a nisu rečenica za sebe kao poslovice. Međutim, nije uvijek moguće nedvojbeno razlikovati frazem od poslovice. Kada Kristijanović primjerice navodi *izišel je iz konja na osla*, u značenju ‘došao je iz dobroga u nepovoljan položaj’, može se shvatiti kao poslovice koju su poznavali još stari Grci,⁷⁶ no ona u sebi sadrži ukručeni slijed riječi *iz konja na osla* koji se i na drugačije načine može uklopiti u rečenicu: ponajprije u svim licima (ovdje samo 3. l. sg.), može biti upotrijebljeno u poredbi *kak da je* (tko) *izišel iz konja na osla*, što na metaforičan način govori o “novom” statusu neke osobe, što je tipična frazeološka uporaba u rečenici.

Poseban podtip frazema je **poredba** u kojoj se na figurativan način izražava pojačavanje svojstva, stanja ili radnje onoga što se uspoređuje, i to u pozitivnom i u negativnom smislu, s onim s čim se uspoređuje – *tertium comparationis*, uvedenim s riječima *kaj*, *kak*, *kakti*. Što je poredba apsurdnija, kontrastivnija, to ona snažnije djeluje kao pojačanje značenja leksema koji se uspoređuje. Npr. u izričajima *črlen je kaj i paprika*, *dober je kakti duša*, *pijan je kaj i čep*, na slikovit se način pojačava značenje pridjeva i izražava se da je netko ‘jako crven’⁷⁷, ‘jako dobar’ i da je netko ‘jako pijan’, ili se pojačava značenje glagola: *opal je kak je dug i širok* ‘pasti rasprostrijevši se po tlu’, *vleče se kakti meгла prez vetra* ‘vuče se jako sporo’ i *zna kakti otec naš* ‘zna ti (što) jako dobro’.

Poredbe su obično vrlo maštovite, što govori o duhu onoga koji ih stvara:

– ‘o izgledu, boji lica’:

ali je gladek kaj i hrastova kora

bled je kaj i canjek

bled je kaj i stena

črlen je kaj i paprika;

lehkek je kaj i žganec

mladi se kaj i verba

⁷⁵ Primjerice umjesto frazema u rečenici: *On je serdit kaj kača*, može se reći *On je jako serdit!*

⁷⁶ V. Kasumović 1911: 230.

⁷⁷ Isti se semantizam nalazi i u izričajima: *črlen se kaj i zapovedani svetek v šostaru*; *črlen se kaj i zapovedani svetek v muškem dnevniku*; *črlen se kaj i bogečka tikvica*.

– ‘o čijem držanju, ponašanju’:

derži se kak da bi ga gdo na kolec nateknul

derži se kakti vlaška mlada

hodi kakti megla prez vetra

hodi kakti pav, ne zna na ku nogu bi stal

ide kak da bi ga gdo z prutom gonil

ima dug jezik kaj i krava rep

zagledel se je vu me kaj tele vu nova vrata

– ‘o odnosu prema drugome’:

hodi mu po volji, kak vutlom jajcu

ima ga rad, kak koza noža

ima ga rad kak pes kihaču

ima ga rad kak terna v peti

– ‘o ljudskim osobinama, temperamentu’:

mam plasikne kaj i pušken prah

mam se vužge kaj i pušken prah

potmajen je kaj i cucek

– ‘o raspoloženju’:

ljut kaj kača

serdit kaj kača

– ‘o čijem apetitu’:

je kak da vre tri dni ne bi kruha videl

je kak ruka na debelom

je kaj i mlatec

– ‘o čijem odnosu prema poslu’:

ne da mu se, kaj nit Ciganu pšenica

pripravlja se kakti gladen srat

smerdi mu delo kaj i vragu temnjan

– ‘o suvišnosti čega’:

toga je treba, kaj i tretjega oka v glavi

toga je treba, kaj petoga kotača na kolih

toga je treba, kak terna v peti

– ‘o čijem imovinskom stanju i odnosu prema novcu’:

čist kaj flinka

gospodari kakti pes v konopljah

ima penez kaj i žaba dlak

ima penez kaj i žaba perja

žive kak bubrek v salu.

Kao što među leksemima postoje različiti odnosi i varijantni oblici, tako i među frazemima ima odgovarajućih pojava: istoznačnost ili **sinonimija** nastaje kada dva ili više frazema imaju isto značenje ili uporabu, primjerice semantizam ‘iz lošega u gore’ može se izreći na nekoliko načina: *iz dima v ogenj / iz dežda pod kap / iz jame v prepast* i oni se u rečenicu uklapaju kao priloške oznake načina, obično uz glagol *iti* ... ili u poredbi *to je kak da se ide* U korpusu je potvrđeno i nekoliko frazema sa značenjem ‘jako istući (koga)’: *dobro ga je obrisal; dobro ga je vseknu; dobro ga je splatil*. Fraze mi *dobro je natrušen* i *negde se je vlovil* znači da je tko ‘previše popio’, da je ‘pripit’, dok se za osobu koja ‘mnogo laže’ veli da *laže kad zine / kad vusta odpre / da bi orehe tukel* ili *kad megne, onda legne*. Za ‘smrtno bolesnu osobu’ kaže se *ne bude več zelene travice tlačil* i *ne bude več kruha jel* ili *več mu je za vratom smert*, a za preminuloga *papke je pretegnul, ne bu več kruha jel* ili *perdnul je na rosu*.

Kada dva frazema imaju suprotna značenja nazivaju se **antonimi**, primjerice u frazemima *ima dost soli v glavi* nasuprot *nit za kokoš nema pameti* ili *ne zna nikam dalje od peči*, riječ je o ljudskim osobinama suprotna značenja, pameti i gluposti. Dok će se za ‘dobra čovjeka’ reći *moči bi z njim rane vezati, ne bi se ni mravcu zameril* ili *on je duša od človeka*, za ‘nepoštena, zla čovjeka’ reći će se *nema nit tuliko poštenja kaj je černoga pod noktom*. Opisujući ‘neiskusna čovjeka’ upotrijebit će se frazem *ne zna se još sam niti jenkrat dobro vseknuti*, dok se ‘iskusna, prefrigana čovjeka’ opisuje frazemima suprotna značenja *več zna neg suhe hruške peči* i *zna gde kokoš jajce nosi*.

Frazemske se **inačice** javljaju u različitim funkcionalno ravnopravnim oblicima i najčešće se razlikuju u jednoj jedinoj sastavnici; želi li se za koga reći da je ‘čudnovat i svojeglav’ može se varirati u izričaju: *na vražju / pesju nogu je nasaden*, a za nekoga tko je loše volje *na koprivu je se poscal* ili *na levu nogu se je denes stal*.

6. 3. Kolokvijalni izrazi

U trećoj se skupini nalaze kolokvijalni izrazi. Takvi su izrazi također metaforični, karakteristični su za svaki pojedini jezik, pokazuju zapravo njegov duh i ne mogu se doslovno prevoditi.

Rabe se u određenim situacijama kad se želi što naglasiti (*nisem te već sto vlaških let videl* kaže se pri susretu s kime nakon dugo vremena; *vsa z Bogom i razlogom, vse još dojde na starinsko kolo* kaže se kada se želi naglasiti da sve dolazi na svoje mjesto), pojačati kakav stav ili namjeru (*kam puklo, da puklo; kaj bilo, da bilo* kaže se kada se nešto odluči učiniti pod svaku cijenu; *zato nikaj dalje ne bude v Zagreb* upotrebljava se u situaciji kada se želi naglasiti da se ništa ne će promijeniti, da će sve ostati isto).

Takvi su i ostali kolokvijalni izrazi koji se mogu temeljiti na metafori i njihova je uporaba vezana uz određenu situaciju:

dam ti frišku figu ‘kaže se onome kome se što vrlo odrješito odbija dati’

derhtura igra ‘kaže se za nekoga tko se trese od zime’

kaj bilo, da bilo / kam puklo da puklo ‘kaže se kada se nešto odluči učiniti pod svaku cijenu’

kaj je Bog spravil, človek naj ne raspravlja / ne razdruži ‘riječi su svećenika pri vjenčanju’ (a mogu se upotrijebiti i u nekoj drugoj situaciji)

misli da bu navek živel ‘kaže se za onoga koji nerealno planira’

muž, motika, sekira, balta ‘kaže se za grubu, neotesanu mušku osobu’⁷⁸

na glavi kinč, v glavi nič ‘kaže se za lijepu, ali glupu ženu’

na jeziku mi se verti ‘kaže se kada se u trenutku govorenja ne može sjetiti koje riječi, imena i sl.’

naj ga v oči i v zube sram bude ‘kaže se kome kao prijekor’

naše fele ‘kaže se za osobu s kojom se ima što zajedničko’

naše gore list ‘kaže se za našijenca’

nos me serbi, bum serdit ‘kaže se anegdotski kad nekoga zasvrbi nos’

oko me serbi, bum se plakal ‘kaže se anegdotski kada koga zasvrbi oko’

Oo! Novoga meseca ‘kaže se pri susretu s kime nakon dugo vremena’

Pazi! Da ne bi z čerlenum glavum odtud išel ‘kaže se kome kao prijatelja’

po se je dosta muder ‘kaže se za koga tko je prilično pametan’

⁷⁸ O uporabi se zaključuje prema njem.: *grober, Flegel, Kerl, Knol*.

sad nam je vsem prav ‘kaže se u zaključku nakon rješenja neke teške situacije’

sraha gosti nazvešča ‘prema vjerovanju da glasanje svrake nagoviješta goste’

sram te budi v rit i zube ‘kaže se nekome da ga se posrami’

sreča ti zaspala ‘kaže se kome u kletvi’

to naj med nami ostane ‘kaže se u izricanju kome kakve povjerljive stvari’

to se bu zgodilo, kad nedelje v letu nestane ‘kaže se za nešto što se nikada ne će dogoditi’

to se bu zgodilo, kad bu nedelja v petek ‘kaže se za nešto što se nikada ne će dogoditi’

tud su ga peljali, pak nesu mu igrali ‘kaže se nekome tko se nepotrebno upliće u tuđe poslove’⁷⁹

v melinu se dva krat poveda ‘kaže se kada se rečeno mora ponoviti jer sugovornik nije čuo ili razumio’

vekši sem na stoječ ‘šaljivo odbijanje ponude da se sjedne’

voda neje niti v čizmah dobra ‘kaže se u šali kad se kome ponudi da vino razrijedi vodom’

vsaki početek je težek ‘kaže se pri započinjanju kakva novoga posla’

vse ima svoje vreme ‘kaže se da za sve valja imati strpljenja i pričekati pravi trenutak’

vse još dojde na starinsko kolo ‘kao konstatacija da će sve opet biti po starom, normalno’

vekni za zube jezik ‘kaže se prijekorno kome da zašuti’

žene su dugeh lasih, pak kratke pameti / žene su dugeh lasih, pak kratkeh mi-slih ‘kaže se za žene koje se smatra glupima’

žene su dugeh lasih, pak kratke vere ‘ženama se ne može vjerovati’.

7. Imagološki elementi

Neke od poslovice i kolokvijalnih izraza iz Kristijanovićeve rječnika osobito su zanimljivi s imagološkog stajališta⁸⁰ jer nam, čak i kroz poslovice i ko-

⁷⁹ Njem. je ekvivalent: *was dich nicht angeht, um das bekümmere dich nicht*.

⁸⁰ Pod imagologijom podrazumijevamo proučavanje predodžbi, predrasuda, klišeja, stereotipa o drugoj kulturi, naciji kroz predodžbe o vlastitoj, koja se razvila u Francuskoj (M.-F. Guyard) u okviru studija komparativne književnosti. Za naše govorno područje najbolji pregled

lokvijalne izraze, otkrivaju onodobne stavove i predrasude kajkavskih Hrvata o pripadnicima drugih nacija, a i mišljenje o sebi samima. U našem se korpusu spominju Romi i Židovi, i to uglavnom u negativnom kontekstu. Tako se uz Rome veže lijenost (*ne da mu se kaj ni Ciganu pšenica*), nepoštenje (*siromak človek gotov Cigan*), lukavost (*bi i Cigana vkanil, kam ne bi mene; koji Cigana hoće vloviti, mora Cigana pred luknju deti*), dok se i Romima i Židovima pripisuje talent za trgovinu (*vsaki Cigan svoju kobilu hvali; vsaki Židov svoju robu hvali; jeden Židov ne čini senjma*, iako ova posljednja ima drugo značenje, ali je vezano za trgovinu). Nasuprot tome “hrvatstvo” se povezuje s poštenjem, tradicionalnošću (*on je pravi Horvat – starinskeh let človek*)⁸¹.

Dio je paremiologizama izrazito regionalno obojen, bez posebnih konotacija: *bi moći na njem lahko v Zagreb odjahati; kaj je na harmici dobil, to je na malti zgubil; Martin v Zagreb, Martin iz Zagreba; zato nikaj dalje ne bude v Zagreb*.

8. Zaključak

Kristijanović je svoju *Grammatik der kroatischen Mundart* u prvome redu namijenio strancima koji žele naučiti *horvatski* jezik te joj je u skladu s onodobnom tradicijom, ali i namjenom gramatike dodao i aneksnu rječnik. Usporedba Kristijanovićeve *Anhang*a s ostalim djelima tadašnje hrvatske aneksne leksikografije pokazala je da se radi o rječniku koji se složenošću strukture, kompleksnošću leksikografskih postupaka te opsegom građe ističe među srodnim djelima. Osobito je zanimljiv dio *Anhang*a naslovljen *Sprichwörter* odnosno *Priječja* koji osim poslovice obuhvaća i frazeme te kolokvijalne izraze. Premda je prikupljanje paremiološke građe u kajkavskih pisaca imalo dugu tradiciju te iako su i drugi leksikografi u svojim rječnicima donosili popise poslovice, Kristijanovićeve je važnost u tome što je svoj rječnik oblikovao, čak i s današnjega gledišta, prema suvremenim leksikografskim načelima: osim što uz pojedine poslovice i frazeme donosi njihove njemačke ekvivalente, vrlo često donosi i opisne definicije ili tumačenja situacije u kojima se rabe. Takav je postupak dakako uvjetovan i samom namjenom rječnika, jer Kristijanovićev je cilj bio da govorniku kojemu kajkavski nije materinski jezik dâ precizno tumačenje poslovice, frazema, izraza te da se korisnika gramatike i rječnika osposo-

i uvod u imagologiju v. Dukić & al. 2009.

⁸¹ U njem. ekvivalentu *ein Mann von alten Schrott und Korn* nema nacionalnih odrednica, pa je time, zbog samoga značenja ‘isticanje poštenja, konzervativnosti’, u kajkavskom kolokvijalnom izrazu znakovita uporaba etnika Horvat.

bi za komunikaciju na kajkavskome i da mu jasno naznači u kojoj ih je situaciji pravilno upotrijebiti.

Naše je istraživanje pokazalo da je građu za svoj rječnik Kristijanović crpio iz više izvora, pri čemu su mu najznačajniji izvor bile poslovice koje je prikupio njegov ujak T. Mikloušić. Analiza paremiološke građe iz *Anhanga* pokazuje da kajkavske poslovice pripadaju europskome kulturološkome krugu, odnosno fondu poslovice koje svoje korijenje vuku iz Biblije i antičke tradicije, te ih i danas nalazimo kako u suvremenoj hrvatskoj uporabi tako i u brojnim europskim jezicima. Dio je građe tipično kajkavski, a moglo bi se reći čak i “lokalno obojen” (*kaj je na harmici dobio, na malti je zgubio; Martin v Zagreb, Martin iz Zagreba*). Brojne sinonimne i varijantne poslovice, kao i sinonimni i varijantni frazemi svjedoče o bogatstvu kajkavskoga književnoga jezika. Bogatstvo prikupljene građe, način njezine obrade i usustavljenosti svjedoče o Kristijanoviću istančanom jezičnom osjećaju.

Literatura:

- BELOSTENEC, JOANNIS 1740. *Gazophylacium seu latino – illyricorum onomatum aerarium, selectioribus synonymis, phraseologiis, verborum constructionibus, metaphoris, adagiis abundantissime locupletatum*, item plurimis authorum in hoc opere adductorum sententiis idiomate illyrico delicatis illustratum... – Zagrabiae, J. B. Weitz, str. 14 + /10/ + 1288; – *Gazophylacium illyrico-latinum*, str. 1–650.
- BRLIĆ, IGNJAT ALOJZIJE 1833. *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Bosnien, Dalmatien, Slawonien, Serbien, Ragusa etc. dan von den Ilyrier in Banat und Ungarn gesprochen wird*, Ofen.
- DUKIĆ, DAVOR; ZRINKA BLAŽEVIĆ; LAHORKA PLEJIĆ; IVANA BRKOVIĆ (priređivači) 2009. *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa, 203 str.
- FINK ARSOVSKI, ŽELJKA 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- FINK ARSOVSKI, ŽELJKA; BARBARA KOVAČEVIĆ; ANITA HRNJAK 2010. *Bibliografija hrvatske frazeologije* i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima. Zagreb: Knjigra.
- GOSTL, IGOR 1998. Aneksna leksikografija XVIII. stoljeća. *Filologija*, 30/31, Zagreb, 41–46.
- JAMBREŠIĆ, ANDREA 1742. *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*. In usum potissimum, studiosae juventutis digestum,

- ab Andrea Jambressich, societatis Jesu sacerdote, Croata Zagoriensi ... – Zagrabiae, A. W. Wesseli, str. /8/ + 1–1057.
- JEŽIĆ, SLAVKO 1921. *Život i rad Frana Krste Frankopana s izborom iz njegovih djela* (O 250. obljetnici zrinsko-frankopanske pogibije). Zagreb: Izvanredno izdanje Matice hrvatske.
- KASUMOVIĆ, IVAN 1911. Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovica i krilatica. *Rad JAZU*, knj. 189, Zagreb, 116–276.
- KASUMOVIĆ, IVAN 1912. Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovica i krilatica. *Rad JAZU*, knj. 191, Zagreb, 68–264.
- KEKEZ, JOSIP 1996. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (uvodna studija O poslovicama, 13–59). Zagreb: Matica hrvatska.
- KOLENIĆ, LJILJANA 1997. Frazemi u Belostenčevu *Gazofilaciju*. *Suvremena lingvistika*, 43/44, Zagreb, 117–130.
- KORADE, MIJO 2004. Značenje Kristijanovićeve duhovno-propovjedničke djela. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, knj. 14/15, Varaždin, 179–185.
- MIKLOUŠIĆ, TOMAŠ 1821. (pretisak 2009.) *Izbor dugovanj vsakoverstneh za hasen i razveselenje služećeh* po Tomašu Mikloušić, plebanušu stenjevečkom izpisan i na svjetlo dan vu Zagrebu 1821. Pretisak: Biblioteka *Kinč osebuji*, knj. 4., priredio Alojz Jembrih, Kajkaviana, Donja Stubica.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1999. Gramatika Ignjata Alojzija Brlića. *Jezikoslovlje*, 2/3, Osijek, 170–181.
- PTIČAR, ADELA 1990. Hrvatski anekdni rječnici u 18. stoljeću. *Rasprave Zavoda za jezik*, 16, Zagreb, 223–227.
- PUTANEC, VALENTIN 1998. Dva osnovna paralelna smjera u povijesnom razvoju hrvatske leksikografije: totalna i parcijalna leksikografija. *Filologija*, 30/31, Zagreb, 127–132.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* 1976.–2008., sv. 1–11 (A–prekogazljiv). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- RITTER VITEZOVIĆ, PAVAO 2000. *Lexicon Latino-Illyricum*, svezak I. Prijeslik rukopisa. Zagreb: ArTresor naklada.
- RITTER VITEZOVIĆ, PAVAO 2009. *Lexicon Latino-Illyricum / Hrvatsko–Latinski rječnik*, svezak III. Priredile: Nada Vajs i Zrnka Meštrović. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1422 str.
- RITTER VITEZOVIĆ, PAVAO 2010. *Lexicon Latino-Illyricum*, svezak II. Rukopis kritički pročitale i rječnik upisale: Nada Vajs i Zrnka Meštrović; priredio i predgovor napisao Bojan Marotti. Zagreb: ArTresor naklada, 509 str.

- STOLAC, DIANA 2003. Kristijanovićev kajkavski prijevod Ezopovih basni. *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 4: Basne*, ur. Ana Pintarić. Osijek: Pedagoški fakultet, 45–61.
- ŠOJAT, OLGA 1963. Život i rad Ignaca Kristijanovića. *Rad JAZU*, 324, Zagreb, 63–103.
- ŠOJAT, ANTUN 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske: jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠTEBIH, BARBARA 2002. Aneksni rječnik Ignaca Kristijanovića. *Filologija*, 38/39, Zagreb, 239–246.
- VINCE, ZLATKO 1990. *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Izvori:

KRISTIJANOVIĆ, IGNAC:

- 1837. *Grammatik der kroatischen Mundart*. Zagreb.
- 1840. *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart*. Zagreb.
- 1848. Nekaj o horvatskem jeziku. *Danica zagrebečka*, Zagreb, 113–121.
- 1849. Jošče nekaj o horvatskem jeziku. *Danica zagrebečka*, Zagreb, 113–114.

Analysis of *Prirečja* (*Sprichwörter*) by Ignac Kristijanović

Abstract

The paper analyses the chapter *Sprichwörter – Prirječja* from *Anhang*, the dictionary annexed to Kristijanović's *Grammatik der kroatischen Mundart*. The chapter contains Kajkavian paremiological items with German equivalents which are analysed regarding their source and lexicographical analysis. Besides proverbs, the dictionary also contains idioms and colloquial phrases. Special attention is paid to a semantic analysis of the proverbs and the aspect of human life they refer to, as well as their moral.

Ključne riječi: Ignac Kristijanović, *Anhang*, poslovice, izričaji, kolokvijalni izrazi
Key words: Ignac Kristijanović, *Anhang*, Proverbs, Idioms